

ПОЛТАВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет обліку та фінансів
Кафедра політології, історії і філософії

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття ступеня вищої освіти
магістр

на тему: «Кризові процеси в Європейському Союзі та шляхи їх
подолання»

Виконав: здобувач вищої освіти
за освітньою програмою
Політологія
спеціальності 052 Політологія
ступеня вищої освіти магістр
групи 1
Пасічник В. В.
Керівник: Приходько С. М.
Рецензент: Микійчук В. П.

Полтава 2024 року

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИЗОВИХ ПРОЦЕСІВ У МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ ЄС	9
1.1. Поняття і сутність кризових явищ у міжнародних відносинах	9
1.2. Загальна характеристика кризових процесів у ЄС	15
РОЗДІЛ 2. КРИЗОВІ ЯВИЩА В ЄС ТА ЇХ ВПЛИВ НА ПОЛІТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ	22
2.1. Кризові процеси в економічній системі ЄС	22
2.2. Міграційна криза і проблема біженців	29
2.3. Безпекові виклики для ЄС: військова агресія проти України та поширення тероризму	36
РОЗДІЛ 3. КЛЮЧОВІ ЗАХОДИ І НАПРЯМИ ПОДОЛАННЯ КРИЗОВИХ ПРОЦЕСІВ У ЄС	43
3.1. Антикризові стратегії та програми антикризового управління ЄС	43
3.2. Стратегії та політика ЄС у сфері безпеки та інтеграції біженців	49
3.3. Перспективні напрями удосконалення антикризової політики ЄС	55
ВИСНОВКИ	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	65

ВСТУП

Актуальність теми. Різноманітні кризові явища, з якими сьогодні стикається Європейський Союз (далі – ЄС), у своїй сукупності призводять до формування полі кризи, що зумовлює актуальність теоретичного, концептуального та емпіричного дослідження. Протягом останніх десятиліть ЄС стикнувся із безпрецедентним обсягом викликів у різноманітних сферах, проте саме в останні декілька років спостерігається загострення кризових явищ на численних напрямках. Пандемія коронавірусу лише загострила прояви інших криз, які до цього вже існували в ЄС. До того ж, процедура Брекзиту зумовила вихід однієї з найвпливовіших та найбільших держав-членів зі складу ЄС, спричинивши виникнення нових викликів після довгого періоду реалізації інтеграційних проектів.

У межах самого ЄС спостерігається підвищення популістських настроїв та рухів проти ЄС, Угорщина та Польща поступово відмежовуються від демократичних засад управління, допускаючи порушення демократичних засад на рівні Союзу. Кульмінаційним моментом стало повномасштабне вторгнення Росії проти України, внаслідок чого актуалізувалися територіальні та військові загрози для окремих держав-членів ЄС. При цьому, не вирішено залишається проблема конфліктів на Близькому Сході, що лише загострює міграційну кризу та збільшує показники прибуття біженців, у тому числі й з України. До того ж, ЄС постійно має протистояти низці довготривалих викликів, зумовлених фінансовою кризою на глобальному рівні, враховуючи мінливість міжнародного середовища. Кризові явища в країнах Європейського Союзу інколи зумовлюються певним відчуттям дискомфорту від поглиблення інтеграції.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано на кафедрі гуманітарних і соціальних дисциплін. В рамках виконання проекту програми Еразмус+, напряму Жан Моне «Участь громадян та соціальний діалог як ключові фактори в розбудові сталих територіальних громад: успішні практики ЄС для України»

Метою даної роботи є дослідження кризових процесів у ЄС та шляхів їх подолання.

Згідно визначеної мети, **завданнями** роботи є:

- дослідити поняття і сутність кризових явищ у міжнародних відносинах;
- охарактеризувати кризові процеси в ЄС;
- проаналізувати кризові процеси в економічній системі ЄС;
- визначити зміст міграційної кризи та проблеми біженців;
- дослідити безпекові виклики для ЄС: військова агресія проти України та поширення тероризму;
- проаналізувати антикризові стратегії та програми антикризового управління ЄС;
- дослідити стратегії та політику ЄС у сфері безпеки та інтеграції біженців;
- визначити перспективні напрями удосконалення антикризової політики ЄС.

Об'єктом дослідження є кризові явища, з якими стикається Європейський Союз.

Предметом дослідження є теоретичні, методологічні та практичні засади виявлення та подолання кризових явищ у Європейському Союзі.

Методи дослідження. У процесі проведення дослідження було використано сукупність теоретичних та емпіричних методів. До теоретичних методів наукового пізнання можливо віднести: аналіз, синтез, узагальнення та порівняння, що дозволило нам виділити ключові проблемні питання у процесі функціонування Європейського Союзу. У свою чергу, до спеціальних методів нами віднесено наступні: історичний, системного і комплексного аналізу, компаративний, за допомогою яких визначено вплив кризових явищ на політичні трансформації та напрями вирішення існуючих проблем.

Огляд використаних джерел. Оскільки у дослідженні поставлена мета проаналізувати кризові процеси в Європейському Союзі та визначити шляхи їх

подолання, то для об'єктивного аналізу та якісного розкриття змісту по цій темі було проаналізовано різноманітні джерела, які можна розділити на чотири групи. До першої групи належать дисертації, монографії та дослідження, які безпосередньо вивчають сутність поняття «кризові явища». Наступна група джерел включає в себе наукові праці в яких окреслюються та вивчаються особливості кризових явищ в Європейському Союзі, їх елементи та складові в сучасному політичному процесі. Третя група літератури описує та вивчає безпосередньо сутність та особливості кризових явищ, технології їх подолання. До четвертої групи літератури належать офіційні документи та напрацювання з питань попередження та запобігання негативним наслідкам кризових процесів у Європейському Союзі.

Окремі аспекти кризових процесів у Європейському Союзі та визначення шляхів їх вирішення виступали предметом дослідження великої кількості вітчизняних та зарубіжних науковців, серед яких можливо виділити праці таких як: О. Мотузка, В. Барановський, А. Таран, В. Корійка, С. Кондратюк, В. Сіденко, С. Кротюк, А. Ньюсам, М. Рівервольд, С. Лене та інших. При цьому, на сьогоднішній день відсутній ґрунтовний аналіз кризових процесів у Європейському Союзі в умовах повномасштабного вторгнення проти України, що додатково обумовлює актуальність представленої роботи.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у проведенні ґрунтовного дослідження загальнотеоретичних аспектів дослідження кризових процесів у міжнародних відносинах Європейського Союзу. Визначено особливості кризових явищ в Європейському Союзі та їх вплив на політичні трансформації, а також ключові заходи і напрями подолання кризових процесів у Європейському Союзі, враховуючи тривалі військової дії на території України.

Практична значущість одержаних результатів полягає у тому, що вони можуть бути використані у навчальному процесі – при підготовці розділів підручників, навчальних посібників і навчально-методичних матеріалів, розробці навчальних робочих програм з окремих дисциплін; у науковій діяльності – у процесі проведення подальших наукових досліджень проблеми та особливостей

запобігання кризовим явищам у Європейського Союзу, у тому числі й у контексті реалізації позитивної практики в Україні.

Структура дослідження. Робота складається з вступу, 3 розділів основної частини (які мають підрозділи), висновків та списку використаних джерел, який налічує 57 найменувань. Загальний обсяг роботи складає 68 сторінок, основний зміст викладено на 60 сторінках. В роботі представлено 3 таблиці та 2 рисунка.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИЗОВИХ ПРОЦЕСІВ У МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ ЄС

1.1. Поняття і сутність кризових явищ у міжнародних відносинах

Спочатку поняття «криза» почали використовувати у сфері медицини на позначення процесу зміни, для якого є притаманними симптоми, що виникають під час захворювання, а також переломного моменту, коли вирішується доля пацієнта. Аналогічним чином досліджувану категорію можливо використати і по відношенню до суспільства, соціальних зв'язків і міжнародних відносин, оскільки вони виступають своєрідним організмом, який також здатен переживати кризові явища. Лише у середині XVII століття поняття «криза» почали використовувати у переносному значенні для відображення життєво важливих чи вирішальних етапів прогресу у певній справі, у тому числі в періоди невизначеності або труднощів [4, с. 346].

У міжнародних відносинах найчастіше використовують категорію «міжнародна криза», що набула поширення у XIX столітті та застосовується у контексті позначення перехідного періоду між станами миру і війни. Тобто, міжнародна криза є періодом коли відсутні мир і війна [28]. З точки зору Дж. Ікенберрі, поняття «криза» у політичному контексті потрібно розглядати в якості надзвичайного моменту, коли життєздатність та існування політичної системи викликають сумніви [14].

У відповідності до позиції канадського політолога К. Голсті, міжнародна криза є важливою умовою зміни якості, кількості та інтенсивності у процесі взаємодії між націями. З точки зору дослідника, криза є лише одним із етапів конфлікту, настання якого пов'язано із виявленням однієї стороною певних дій іншої, внаслідок чого підвищується напруга та небезпечні тенденції між обома сторонами до того моменту, коли суб'єкт, який ухвалює рішення, обирає одне із можливих рішень: капітуляція або війна.

У цілому поняття «міжнародна криза» можливо поділити на дві основні групи. У відповідності до першої групи, в основу міжнародної кризи покладено сукупність двох критеріїв, а саме зміна чи збільшення інтенсивності, або реальності можливого конфлікту, у процесі взаємодії між двома або більше суб'єктами, що поєднано із ескалацією військових операцій, а також показники впливу таких змін на дестабілізацію відносин між державами і впливу на міжнародну систему загалом.

Відповідно до другої групи, міжнародною кризою є існування безпосередньої загрози для життєво важливих цілей, внаслідок чого особа, якою ухвалюється таке рішення, перебуває у критичному становищі, що зумовлено необхідністю прийняття конкретного рішення. У цьому зв'язку в науковій літературі прийнято розрізняти два основні типи криз:

- односторонні кризи, коли одна із сторін усвідомлює факт її існування, а опонент не вбачає наявності будь-яких проблем;
- двосторонні кризи, коли усі учасники конфлікту розуміють наявність негативних тенденцій [27, с. 311].

Прикладом односторонньої кризи є анексія півострова Крим та окупація значної кількості українських територій, які розглядаються в Україні та світі як порушення норм міжнародного права, проте Росія не вбачає в цьому проблеми. У свою чергу, прикладом двосторонньої кризи є фінансова, що тривала протягом 2008-2011 років, оскільки її існування визнавалося усіма країнами.

Загальне визначення поняття «міжнародна криза» було запропоновано М. Сахрі, з точки зору якого воно використовується для позначення раптового поворотного момента у відносинах між державами, у тому числі у разі виникнення безпосередньої загрози основоположним цінностям й інтересам осіб, внаслідок чого суб'єкт прийняття рішення вимушений займати ефективні й швидкі позиції у тяжкий для себе період, коли можливість перетворення кризи на конфлікт або війну перебуває у прямій залежності від того, яким чином зацікавлені сторони реагуватимуть на ситуацію, що мати може мати своїм наслідком або забезпечення стабільності, чи дисбаланс міжнародної системи в

цілому [46]. У свою чергу, фахівцем у галузі політології та міжнародних відносин Ч. Германом запропоновано три ключові підходи у процесі дослідження сутності кризових явищ у сфері міжнародних відносин, в основу кожного з яких покладено окремий рівень аналізу:

— на системному рівні ключова увага зосереджується на питаннях стабільності міжнародного порядку;

— на рівні конфронтації учасників міжнародних відносин досліджується характер взаємодії усіх сторін конфліктної ситуації, рівень їх комунікації та кризових переговорів;

— на рівні ухвалення рішень увага спрямована на дослідження складних ситуацій, в яких перебуває той, хто уповноважений діяти від імені держави чи іншого політичного утворення, а також на ухвалення рішень під час кризових ситуацій [50, с. 164].

Як і будь-яке явище у міжнародних відносинах, кризові процеси відбуваються на декількох рівнях, яких прийнято виділяти чотири. На першому рівні мова йде про існування передкризової фази або етапу попередження, коли починають проявлятися перші ознаки можливого настання кризи. При цьому, ключовою проблемою для суб'єктів ухвалення рішень є їх впевненість у відсутності потреби реагувати на існуючі виклики, оскільки на даному етапі проблеми, зумовлені кризою, ще не впливають на життєві інтереси сторін.

Другий етап прийнято називати фазою кризи, коли спостерігається безпосереднє розгортання подій, що пов'язані з нею. Кризові ситуації здійснюють вплив на процес прийняття рішень, внаслідок чого розгортання подій та змін відбувається швидше, тобто простежується зміна звичних патернів комунікації між суб'єктами. До того ж, має місце розширення функції лідера та підвищення очікувань від його дій.

На третьому етапі має місце спадання кризи. Коли учасники не мають здатності до пошуку рішень у напрямку усунення негативних наслідків кризових процесів, їх авторитет порушується та втрачається престиж у політичній

площині. Окрім цього можуть виникати проблеми з іншими учасниками міжнародних відносин.

Останній етап прийнято називати посткризовою фазою. У випадках, коли суб'єкти не здатні подолати кризові процеси та їх негативні наслідки, вони намагаються отримати певні переваги після завершення кризи [31].

З точки зору А. Боїна, М. Ргінарда та М. Екенгрена, на рівні ЄС простежується тенденція до існування трьох основних типів криз, якими є: національна, зовнішня і транскордонна. Про існування національних криз свідчать ситуації, коли має місце відсутність достатнього обсягу ресурсів для зниження рівня страждань населення, наприклад, у випадку стихійного лиха. Проте, безпосередньо у країнах членах ЄС такі випадки зустрічаються дуже рідко, оскільки в розвинених державах існує достатнє ресурсне забезпечення для надання допомоги власним громадянам.

А. Боїн зауважує, що найбільш притаманним для ЄС є саме вплив зовнішніх криз, якими можуть бути міжнародні конфлікти, масштабні катастрофи чи необхідність підтримки неспроможної держави, яка не є членом Союзу, наприклад, землетруси у Туреччині, громадянська війна в Конго, а сьогодні – це війна в Україні. Транскордонними є кризи, які здійснюють вплив на декілька суб'єктів або секторів, коли критична інфраструктура і життєво важливі системи більшості державні членів ЄС перебувають під загрозою [17].

У контексті дослідженого питання на увагу заслуговують механізми та підходи ЄС до вирішення кризових ситуацій, що передбачають невідкладну мобілізацію необхідних ресурсів для подолання негативних наслідків зовнішніх криз, що пов'язані із техногенними або природними факторами. Використання комплексного підходу на рівні ЄС передбачає не лише координацію окремих самостійних інструментів, наприклад, дипломатії, розвитку, оборони, а також залучення цивільних і військових складових. Як правило, комплексний підхід зосереджується на визначенні стратегічного бачення ЄС, що є спільним для усіх держав-членів, а також операційних передумов для можливості поширення на усї сфери міжнародного співробітництва. Саме використання такого комплексного

підходу до реагування на кризові процеси виступає в якості центрального організаційного принципу, що спрямований на досягнення послідовного, цілісного та комплексного реагування усіх інститутів в ЄС [56].

Найбільш поширеною науковою літературі є думка, що кризові процеси є негативним явищем, які призводять виключно до настання несприятливих наслідків. Проте зазначене твердження викликає низку дискусій серед дослідників. Так, з точки зору одних науковців, кризові явища підривають нормальний стан міжнародного середовища, спричиняючи загрози для реалізації різноманітних проектів, у тому числі й через відсутність необхідних політичних реакцій і заходів з боку міжнародної спільноти. У свою чергу, інші науковці вважають, що після міжнародних криз завжди спостерігається перехід до поглибленої інтеграції. При цьому, найбільш логічною є нейтральна позиція, у відповідності до якої реакція міжнародних акторів на кризові процеси, а також вплив кризових явищ на інтеграції процеси, залежать від різноманітних факторів, що неможливо залишати поза увагою. Такими ключовими факторами є наступні:

- політичні лідери, які в той чи інший час представлені на політичній арені;
- політичні ситуації;
- прагнення учасників міжнародних відносин до колективних дій;
- ефективність міжнародних інституцій та показники їх залученості до вирішення проблеми;
- співвідношення між можливими втратами та здобутками від реалізації конкретного способу вирішення кризи;
- взаємозалежність між окремими країнами [25].

Варто зауважити, що наслідками будь-якої кризи можуть бути як поглиблення інтеграційних, так і дезінтеграційних процесів. До того ж, існують ризики розвитку диференційованих інтеграційних процесів, коли вони стосуються лише окремих сфер суспільної життєдіяльності, не лише суто політичного характеру, а також соціально-економічні, культурні, ідеологічні.

Подібні наслідки кризових процесів існували у другій половині ХХ століття, наприклад, після завершення кризи «порожнього крісла» 1965 року, коли держави-учасниці прийняли рішення про відсутність необхідності у розширенні наднаціональних повноважень Європейської комісії. Із кризовими явищами у міжнародних відносинах достатньо тісно пов'язане поняття «кризофікація», сутність якого полягає у зосередженні уваги на пошуку наступних невідкладних подій, наданні пріоритетного значення оперативному ухваленню рішень, використанню нових підходів у процесі сприйняття того, які суб'єкти відіграють ключову роль, а також нових наративів щодо ролі та цілей учасників міжнародних відносин.

У відповідності до теорії кризофікації заклики до активних дій з боку держав проявляються безпосередньо після кризи. У межах зазначеної теорії відображено кризово орієнтовані механізми мислення, які, як правило, сформульовані через призму підготовки, запобігання, відновлення та реагування на критичні події після їх закінчення, у процесі подальшої розробки політичних стратегій. Отже, згідно зазначеної теорії будь-які міжнародні інститути повинні використовувати кризові явища для забезпечення подальшого впливу при визначенні та розробці напрямів майбутнього політичного курсу [45].

Ще одним пов'язаним явищем на міжнародному рівні є політична криза, про яке йде мова у випадках сукупності різноманітних викликів і загроз, починаючи від економічної, соціальної і фінансової кризи, до безпекових загроз, які взаємодоповнюють одне одного, формуючи відчуття невпевненості та сумніву в майбутньому. Політичні кризи здатні серйозно вплинути на політизацію інтеграційних процесів не лише на національному рівні окремих держав, але й на міжнародному. Політизація проявляється у випадках, коли існуючі проблеми неможливо приховати, а учасники міжнародних відносин мають досить поляризовані погляди, на шляхи їх вирішення, внаслідок чого відсутня можливість для належної мобілізації громадської думки [57, с. 6].

У зв'язку із вищевикладеним можливо зробити висновок, що кризовими явищами у міжнародних відносинах виступає виникнення раптових та значимих

ситуацій у відносинах між двома чи більше державами, що супроводжується загрозою для інтересів та цінностей суб'єктів, внаслідок чого існує потреба у прийнятті оперативних рішень, зайняття найбільш ефективних позицій, з метою недопущення поглиблення конфлікту чи його переходу в стан війни. Будь-які кризові процеси можуть призвести до дестабілізації відносин на глобальному рівні не залежно від того, належать вони до категорії односторонніх чи двосторонніх, розгортаються на національному, зовнішньому чи транскордонному рівні.

1.2. Загальна характеристика кризових процесів у ЄС

Період розвитку ЄС характеризується низкою різноманітних подій, що свідчать про існування певних проблем у досягненні компромісу між тим, чого потребують держави-учасниці на національному рівні та міжнародне об'єднання щодо поглиблення та збереження інтеграції. Економічні і боргові кризи 2008-2012 років, криза біженців 2015 року та пандемія коронавірусу 2019 році свідчать про існування розбіжностей між транснаціональним способом до вирішення різноманітних викликів та переважанням національних зусиль врегулювання проблемних питань. До того ж, окремими дослідниками акцентується увага на існуванні ще однієї кризової ситуації у ЄС, що полягає у проблемах європейської солідарності. За своєю сутністю категорія «солідарність» є багатоаспектною та багатозначною, зміст якої полягає у спільному використанні ресурсів та визначенні цілей для виправлення і запобігання економічним, соціальним, політичним та екологічним проблемам [18, с. 201].

Солідарність у контексті ЄС стосується конкретних ситуацій, як правило труднощів та криз, коли поширюються заклики до спільного використання ресурсів. При цьому, в періоди інтенсивних криз і суперечок в ЄС, питання солідарності набуває значної актуальності. Це зумовлено тим, що подальший процес інтеграції та успішність європейського проекту перебуває у

безпосередній взаємозалежності від солідарності держав-членів ЄС, їх прагнення до спільної діяльності, у тому числі й у відповідь на кризові явища, та надання спільної відсічі загрозам.

Незважаючи на те, що у процесі історичного розвитку солідарність набула інституціаналізованого характеру, спрямовуючись на запобігання будь-яким ризикам і негараздам у майбутньому, зокрема, соціальній маргіналізації, безробіттю, хворобам, стихійним лихам, сучасний стан ЄС свідчить про протилежне. На рівні ЄС переважна більшість закликів до солідарності мали на меті усунення наслідків криз, а не запобігання їм [18].

Особливо гостро криза солідарності в ЄС постала у період міграційної кризи. Починаючи з 2013 року європейські політики використовують більш національно орієнтовані підходи, тобто цілеспрямовано прагнуть задовольнити національні інтереси. У періоди зниження кількості прибулих мігрантів до країн ЄС простежувалося зменшення співпраці і розподілу відповідальності між державами. Відсутність бажання держав-членів ЄС приймати на себе відповідальність за проведення пошуково-рятувальних операцій сприяло загостренню відчуттів виборців щодо втратою ЄС контролю над ситуацією. Окремими країнами було запроваджено здійснення прикордонного контролю у межах Шенгенської зони, що обґрунтовувалося існуванням потреби у гарантіях безпеки в умовах міграційної кризи [36].

Аналогічні протекціоністські заходи щодо встановлення контролю за національними кордонами запроваджували на початковому періоді поширення коронавірусної кризи [48]. Періоди, коли держави-члени ЄС надають переважного значення захисту національних інтересів, порівняно з цінностями ЄС, виникають сумніви у солідарності учасників європейського проекту, оскільки успішність та поглиблення інтеграції перебуває у прямій залежності від прагнення окремих країн до об'єднання зусиль. При цьому, як у період міграційної, так і коронавірусної кризи, держави-учасниці ЄС активізували використання власних ресурсів, розробляли власні стратегії та вирішували кризові ситуації спільно.

У контексті дослідженого питання варто звернути увагу на те, що переважна більшість країн-учасниць ЄС висловлюють позицію щодо підтримки спільного загальноєвропейського вирішення кризових ситуацій. Це зумовлено тим, що дві третини країн, які входять до складу ЄС, вважають міграційну кризу проблемою усього Союзу, ставлячи під сумнів статус кво, і лише половина держав сприймають її як загрозу для власної національної безпеки. У цьому зв'язку гарячі дискусії викликала імплементація пропозиції Нового пакту щодо міграції та притулку, який було представлено у вересні 2020 року на засіданні Європейської комісії. Положення зазначеного документа спрямовані на формування справедливих і ефективних міграційних процесів, зниження кількості нерегулярних і небезпечних маршрутів, а також просування усталених і безпечних нормативно-правових інструментів надання захисту усім, хто його потребує. Механізми, передбачені у положеннях вищевказаного документа, врегульовували переважно питання відповідальності й солідарності усіх держав-членів ЄС у процесі вирішення міграційної кризи [40].

Поширення коронавірусної хвороби відкинуло проблеми міграції на другий план, внаслідок чого сформувався новий тип комунікації і єдності, оскільки пандемія не була наслідком діяльності конкретної держави, а поширилася на територію усієї планети. Незважаючи на те, що спочатку державами-членами ЄС надавалася перевага використанню протекціоністських заходів, у подальшому вони об'єднали власні зусилля і ресурси, запроваджуючи спільні ініціативи [57].

Для країн членів ЄС особливо актуальним питанням є успішність європейського проекту та можливість його подальшого існування в цілому. Ключовою причиною таких сумнівів є багаточисленні кризи, які вимушено долати ЄС на протязі останніх декількох десятиліть. Політичні кризи здійснюють суттєвий вплив на об'єднання в цілому, підкреслюючи крихкість єдності й солідарності між окремими державами. У відповідності до Глобальної стратегії ЄС, одним із ключових напрямів у сфері безпеки є збереження єдності [23]. При цьому, не варто залишати поза увагою існування тенденції до зниження довіри

до ЄС на рівні окремих держав-членів, що особливо проявилось протягом останніх декількох років у формі євроскептицизму та відчуття занепокоєння після Брекзиту. Зниження довіри певним чином пов'язано із невдоволенням ефективністю функціонування політичних, національних і соціальних інститутів у межах ЄС.

У 2021 році спостерігалось зростання ультраправих рухів на території Центральної та Східної Європи, де найбільш поширений євроскептицизм, посилюються тенденції до авторитаризму та неолібералізму. Цього ж року обговорювалося питання поширення реваншизму та змови в американській політиці, що пов'язано із заворушеннями на Капітолії, внаслідок чого може йти мова про глобальний характер та реальні загрози поширення правого радикалізму. Для сучасних демократичних суспільств ультраправий радикалізм сприймається глобальною загрозою, внаслідок чого представники подібних рухів мають реальні шанси на глобальну експансію політичної системи у світі [29].

На загальному рівні «крайня права ситуація» в Центральній та Східній Європі виглядає подібною до ситуації в інших регіонах світу. Простежується певний ідеологічний зміст, тобто чотирискладове поєднання націоналізму, ксенофобії, правопорядку та добробуту (або соціального шовінізму). У той же час ультраправі стали більш прийнятними в мейнстрімових засобах масової інформації в посткомуністичному регіоні, порівняно з іншими країнами Європи. Крім того, в Центральній та Східній Європі, неліберальні тенденції становлять порівняно серйозніші виклики демократії та верховенству права, як, наприклад, в Угорщині, не кажучи вже про Росію та колишні радянські держави.

У цьому зв'язку на увагу заслуговують особливості та характерні ознаки політики національної ідентичності в регіоні. З падінням комунізму країни, які раніше належали до Радянського Союзу та Східного блоку, розпочали проекти національної ідентичності, які йшли рука об руку з процесом пошуку свого місця в ЄС та інших наднаціональних організаціях. У той же час, проекти розвитку національної та регіональної ідентичності після падіння комунізму супроводжувалися поширенням народного невдоволення так званою

ліберальною елітою Брюсселя, що активізувалося під впливом популістської політики, що в окремих випадках є сприятливим чинником виключно для націоналістичних ксенофобських настроїв.

Ультраправі партії з чітким ксенофобським посланням потрапили до парламенту в низці країн Східної Європи, наприклад, у Литві, Чехії та Хорватії. Хоча деякі не побачили необхідної народної підтримки своїх рухів, внаслідок чого були змушені залишити парламент, проте зберегли вплив на формування політичного порядку денного та всередині владної еліти, як у випадку з польськими ультраправими. Такий процес відновлення або продовження роботи з формуванням національної ідентичності не позбавлений ідеології або принаймні ідеологічних елементів. У багатьох країнах і на транснаціональному рівні простежується неоднозначне ставлення до спадщини націоналістичних дисидентських рухів, груп і організацій у вигнанні та міжнародної опозиції комунізму.

Що стосується зростання ультраправих рухів, то приклади багатьох країн демонструють достатньо подібні тенденції, хоча, звичайно, політичні та культурні дискурси відрізняються. Проте деякі країни виділяються в цьому процесі, зокрема наступні: Східна Німеччина та Росія. Комуністичну Східну Німеччину замінили об'єднаною Німеччиною, залишивши таким чином складну історичну спадщину країни, якої більше не існує, що підживлює невдоволення у східній частині країни. У Росії, у свою чергу, ситуація інша, оскільки сама національна ідея сучасної Росії також просякнута спадщиною імперського та радянського минулого, а ідея багатонаціональної держави таким чином збігається з поняття російських сфер впливу. Країни Центральної Азії також відрізняються тим, що націоналізм більш-менш зрівнявся з авторитаризмом, як це прослідковується на прикладі Таджикистану [35, с. 187].

У контексті досліджуваної проблематики на особливу увагу заслуговує наднаціональний рівень поширення євроскептицизму. У представників європейських ультраправих рухів націоналізм став поєднуватися з особливою формою наднаціоналізму, оскільки мова йде про специфічний політичний

ландшафт, який складається із систем ідентичностей, які виходять за межі нації. Культурні відмінності часто проводяться між імперіями, цивілізаціями, сферами ідентичностей, впливів, влади та опозицій, такими як схід і захід, північ і південь; усі вони відіграють певну роль і у зв'язку з поточною політичною програмою, і щодо пам'яті або наративів минулого. У багатьох випадках ідентичність нації пов'язана з ідентичністю Європи, існують значні транснаціональні ультраправі мережі. Відтак, ультраправі протистоять не ЄС як такому, а певній ліберальній ідеї Європи, яка ототожнюється з ЄС. Зростає невдоволення ідеями толерантності, рівності та відкритості в поєднанні з протекціонізмом заради зміцнення нації в ЄС. Таким чином, крайні праві гравці Східної Європи, очевидно, можуть знайти близьких союзників у Західній Європі.

Звертаючи увагу на тенденції до відродження нації в реконфігурації Європи та світу, варто зауважити, що багато ультраправих партій у регіоні завоювали популярність завдяки типовій (націоналістичній) критиці високопосадовців Брюсселя, наприклад, у Хорватії, Сербії та Чехії – це також стає очевидним, оскільки багато ультраправих партій насправді хочуть ідентифікувати себе як європейців (та/або як членів ЄС).

Отже, євроскептицизм не обов'язково означає поштовх до дезінтеграції. Не менш важливим для розуміння відношення до Європи є вплив політики ідентичності. Зокрема, ґрунтовний аналіз політичного порядку денного крайніх правих у Словаччині свідчить про розвиток етнопопулізму, пов'язаного із політикою ідентичності, яка звертається до людей, які відчують себе невдоволеними. Як свідчить досвід Литви, Польщі та Угорщини, ультраправі пропонують ідею сучасної Європи, яка не є гегемонією в політичному дискурсі Європейського Союзу, але спирається на традиційні цінності, такі як сім'я, християнство та нація. Фактично це дві сторони однієї медалі, оскільки традиційні цінності привабливі, зокрема, для людей, які мають відчуття, що соціальний добробут обтяжений заходами економії Європейського Союзу.

У кількох посткомуністичних країнах ультраправі рухи займають простір, який донедавна асоціювався з політичними лівими: у Східній Німеччині, як

зазначає Вайскірхер, політична партія «AfD» хоче відтворити країну без комунізму; у Польщі партія «PiS» виступає за збільшення соціального забезпечення [15].

У зв'язку із вищевикладеним можливо зробити висновок, що на сьогоднішній день в ЄС простежується існування полікризи, що зумовлено великою кількістю викликів і загроз для подальшого існування європейського проекту в цілому. Будь-які кризи послаблюють ЄС та негативно впливають на окремі держави-члени, впливаючи на успішність євроінтеграційних процесів. У подальшому, за умови відсутності ефективних заходів протидії негативному впливу та усунення загроз, існують ризики поглиблення полікризи та дезінтеграції. Отже, в умовах розгортання кризових процесів на території Європи саме ЄС має забезпечити об'єднання спільних зусиль держав-членів, проявити власну роль лідера та наднаціональної інституції, а також прийняти на себе найбільший обсяг відповідальності за вирішення існуючих проблем.

РОЗДІЛ 2

КРИЗОВІ ЯВИЩА В ЄС ТА ЇХ ВПЛИВ НА ПОЛІТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ

2.1. Кризові процеси в економічній системі ЄС

Економічна криза виступає в якості процесу стрімкого зниження соціально-економічного добробуту держави чи групи країн, внаслідок чого скорочуються обсяги виробництва та порушуються сталі господарські взаємозв'язки. Це зумовлює виникнення інфляції, скорочення потужностей виробничого сектору, зростання безробіття тощо. У випадку відсутності ефективних заходів, тривалі економічні кризи можуть призвести до повного занепаду чи виникнення депресивного стану в економіці, а також остаточного зубожіння населення. Позитивним моментом може вважатися те, що економічні кризи мають не лише негативні наслідки, але й позитивні, що зумовлено можливістю вдосконалення програм розвитку та усунення допущених помилок. Серед ключових причин виникнення економічної кризи прийнято виділяти наступні: глобалізаційні процеси в економіці; існування дисбалансу між окремими механізмами господарювання; порушення балансу між економічними системами різних держав; загострення проблем та суперечностей, що існували та здійснювали вплив на економічні системи держав [7, с. 12].

Кризові процеси є поширеними і для економічної системи ЄС. Зокрема, боргова криза в Єврозоні актуалізувала потребу в формуванні більш стабільної спільної фінансової системи. Фінансова криза, яка вразила економічну систему в усьому світі в 2007 році, є безпрецедентним явищем в історії людства після Другої світової війни. На сьогоднішньому етапі трансформації фінансових систем країн-членів ЄС передбачено створення нових наднаціональних інституцій, а також реформування вже існуючих, враховуючи потребу в посиленні економічного управління шляхом безперервного моніторингу фіскальної політики та підвищення довіри суспільства до фінансових установ.

Найрозвиненіші країни ЄС зазнали впливу декількох негативних факторів, зумовлених фінансовою кризою, які найбільш помітно проявилися у Великобританії. Німеччина та Франція надавали урядові позики з метою підтримки банківського сектору. При цьому, однією з держав, уряд якої визнав неспроможність щодо підтримки високо розвинутого фінансового сектору та потребувала підтримки інших країн стала Ісландія. Аналогічна ситуація спостерігалася у Латвії та Бельгії, уряди яких не витримали політичного тиску, пов'язаного із фінансовим безладом.

Політичними оглядачами та аналітиками неодноразово обговорювалося питання щодо можливого послаблення ЄС внаслідок фінансової кризи, що обґрунтовувалося відсутністю єдиного бачення на провадження спільної економічної політики, надаючи перевагу національним інтересам. Наприкінці 2008 – початку 2009 років було кардинально змінено позиції євро як єдиної валюти, яка зазнала значних втрат через прив'язаність до американського долара. Більшість європейських країн напередодні саміту G-20 у квітні 2009 року виступили проти позиції США. Зокрема, Франція та Німеччина висловлювали незгоду щодо здійснення тиску на держави, які стикнулися із кризою перевиробництва, надаючи їм власну допомогу.

У цьому зв'язку ЄС стикнувся із борговою кризою низки європейських держав. На початку 2010 року кризові явища поширилися на Ірландію та Грецію, а у подальшому – на всю Єврозону. Однією з ключових передумов фінансової кризи на території ЄС прийнято вважати проблеми на ринку державних облігацій в Греції у 2009 році. Це зумовило виникнення складнощів та неможливість подальшого рефінансування державного боргу, не залучаючи посередників [3, с. 69].

Наприкінці 2009 року починають зростати обсяги заборгованості як у приватному, так і державному секторах, одночасно знижуючи позицію держав-членів ЄС у світових кредитних рейтингах, внаслідок чого інвестори почали побоюватися вкладати кошти у раніше перспективні проекти. При цьому, в різних країнах виникненню фінансової кризи передували різні події. Зокрема, у Греції

спостерігалось зростання державного боргу, що було зумовлено високими показниками пенсійних виплат. До того ж, виникнення фінансової кризи викликали структурні особливості Єврозони, наприклад, існування валютного, а не бюджетно-податкового союзу, внаслідок чого керівництво європейських держав не було спроможним ефективно реагувати на перебіг кризових подій: не зважаючи на запровадження єдиної валюти – євро, у країнах ЄС не було сформовано спільної системи податкового і пенсійного законодавства [51].

У травні 2010 року міністрами фінансів найбільш розвинених держав-членів ЄС було прийнято рішення про утворення Європейського фонду фінансової стабільності, а також затверджено бюджет у розмірі 75 млрд. євро, призначених для реалізації антикризових заходів. Варто зауважити, що у 2011 році увага всього світу була прикута до проблеми державного боргу Греції, оскільки остання повністю відхиляла усі пропозиції, які висувалися з метою заощадження державного бюджету, що обумовлювалося агресивною реакцією суспільства та численними акціями протесту.

У червні 2011 року грецьким урядом спрямовано до парламенту декілька законопроектів, які передбачали реалізацію заходів економії бюджетних коштів у сумі 28 млрд. євро протягом п'яти років. У випадку прийняття таких змін, Греція отримувалала за рахунок коштів загальноєвропейського фонду 12 млрд. євро, оскільки без такої грошової підтримки уряд був би вимушений оголосити банкрутство вже того ж року [10].

Перетворення національних фінансових систем держав-членів ЄС розпочалося після того, як боргова криза стала реальною загрозою для існування Союзу в цілому. Так, у відповідності до положень Маастрихтського договору, показники державного дефіциту не повинні перевищувати позначку 3 %. Проте, у 2009 році зазначену вимогу змогли виконати лише Фінляндія, Естонія, Данія, Швеція та Люксембург [47, с. 24].

Протягом 2009-2010 років дефіцит державного бюджету в ЄС та Єврозоні перевищили максимально допустимі показники у два рази. Зокрема, в ЄС зазначений показник становив 6,6 % у 2009 році та 6,4 % у 2010 році, а в Єврозоні

– 6,3 % та 6,2 % відповідно. З 2011 року спостерігається поступове зниження дефіциту державного бюджету, проте у 2020 році було зафіксовано найвищі значення – 7,0 % для Єврозони та 6,7 % для ЄС. Починаючи з 2021 року показники дефіциту бюджету поступово знижувалися, та вже на кінець 2023 року становили 3,5 % для ЄС та 3,6 % для Єврозони [26]. Більш детально зазначену інформацію представлено на рис. 2.1.

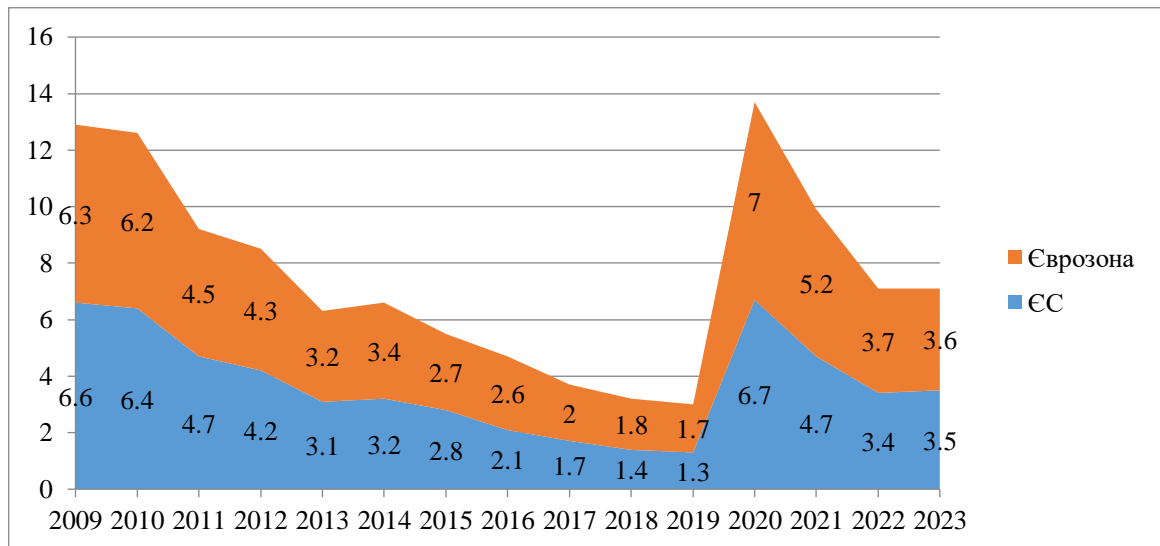

Рис. 2.1. Показники дефіциту бюджету ЄС та Єврозони (2009-2023 роки)
[26]

Ще одним критерієм, визначеним Маастрихтським договором, який порушується країнами-членами ЄС, є співвідношення державного боргу до внутрішнього валового продукту (далі – ВВП), що не може перевищувати 60 %. Варто зауважити, що до початку масштабної фінансової кризи зазначений показник також не відповідав вимогам міжнародного документа, проте з 2008 року зростання обсягу державного боргу в ЄС все більше набуває загрозливого характеру. Протягом певного періоду це сприяло зростанню прибутковості урядових облігацій, за рахунок яких компенсувалися інвестиційні ризики, проте у підсумку призвело збільшенню обсягів державного боргу в цілому. Більш детально показники співвідношення між державним боргом та ВВП ЄС та Єврозони представлено на рис. 2.2.

2008	4, 2	4, 1	6, 5	21, 7	1 5,7	4 1,8	18 ,6
2009	4, 5	4, 0	6, 9	22, 3	1 6,8	4 6,9	22 ,1
2010	4, 1	3, 7	7, 1	20, 6	1 4,3	4 6,8	21 ,8
2011	4, 0	3, 6	6, 3	21, 9	1 5,2	4 5,7	22 ,9
2012	3, 7	3, 8	6, 1	22, 3	1 5,9	4 4,6	23 ,3
2013	3, 6	3, 9	5, 8	22, 1	1 6,1	4 3,9	23 ,1
2014	3, 5	3, 7	5, 7	21, 4	1 5,8	4 4,5	23 ,7
2015	3, 3	3, 4	5, 4	22, 1	1 6,4	4 4,8	24 ,2
2016	3, 3	3, 4	5, 1	22, 5	1 6,7	4 5,2	24 ,3
2017	3, 2	3, 7	4, 5	22, 7	1 6,8	4 5,6	24 ,6
2018	3, 1	3, 6	4, 7	21, 4	1 5,4	4 4,9	23 ,7
2019	3, 3	3, 1	4, 8	22, 8	1 5,1	4 4,8	23 ,2
2020	3, 2	2, 8	5, 1	21, 6	1 4,8	4 6,2	23 ,6
2021	2, 9	2, 7	4, 9	22, 4	1 2,9	4 5,7	24 ,1

202	3,	3,	5,	24,	1	4	25
2	4	1	2	7	4,6	8,3	,8
202	3,	3,	5,	25,	1	5	25
3	7	6	6	9	6,7	1,6	,6

Джерело: складено автором на основі [19]

Варто зауважити, що ключовою проблемою фінансової кризи в ЄС виступають не значні обсяги державної заборгованості, оскільки зазначені показники є значно нижчими за США, Японію або Великобританію. Основною причиною поширення економічної кризи стала неспроможність уряду ЄС управляти кризовими процесами, що призвело до фінансових втрат. Зокрема, серед факторів, що зумовили поширення економічної кризи в ЄС, можливо виокремити наступні:

- відсутність ефективної системи збирання та моніторингу статистичних даних. Наприклад, урядом Греції протягом тривалого часу надавалися неправдиві дані щодо стану державних фінансів;
- членами ЄС стали країни, які мали значні обсяги державної зборгованості;
- наявність диспропорції в економічному розвитку держав-членів ЄС;
- внаслідок глобалізації світового ринку та створення зони вільної торгівлі втрачено конкурентні позиції окремих держав-членів.

З метою стабілізації економічної ситуації у державах-членах ЄС розглядалася можливість для створення фіскального об'єднання, діяльність якого сприяла б підвищенню якості контролю за державними витратами і надходженнями, формування єдиної політики у межах єврозони. Зазначений процес є достатньо складним, оскільки вимагає погодження з боку урядів усіх держав-членів та суспільства у цілому. Не зважаючи на те, що варіанти покращення економічної взаємодії між державами-членами ЄС є

різноманітними, проте потреба у реформуванні існуючої системи є безперечною [3, с. 69].

У зв'язку із вищевикладеним можливо зробити висновок, що більшість європейських країн у кризових умовах виявилися неспроможними до самостійного подолання наслідків рецесії, що свідчить про існування залежності від більш розвинених держав, зокрема Франції та Німеччини, внаслідок чого постало питання щодо ефективності європейських механізмів. При цьому, такі обставини вимагають пошуку альтернативи та кардинального реформування ЄС, враховуючи вимоги сьогодення, що зумовлено прагненням до вдосконалення і подальшого розвитку досліджуваного наддержавного об'єднання.

2.2. Міграційна криза і проблема біженців

Міграційні потоки в країнах ЄС є досить складним та різноманітним процесом: внутрішня трудова міграція, міграція з третіх країн, процес возз'єднання сімей, біженці, переміщені особи, які шукають політичного притулку, сезонні та нелегальні мігранти, студенти, бізнес-міграція тощо. Процес законодавчого оформлення єдиного економічного та політичного простору розпочався після підписання Маастрихтського договору. Також було вжито перших заходів на наднаціональному рівні щодо посилення контролю за зовнішньою міграцією. Країни Центрально-Східної та низка країн Південної Європи, які очікували на вступ до ЄС, були об'єднані у так звані «буферні зони» і включені в режим контрольованої міграції. Крім того, ЄС став більше уваги приділяти боротьбі з нелегальною міграцією. Це було пов'язано із тим, що частина легальних мігрантів залишалася у країнах ЄС після закінчення терміну дії короткострокових віз.

Прибуття мігрантів до ЄС було пов'язано із світовою економічною кризою, розширенням ЄС і трансформацією інтеграційних процесів у 2008 році. Після початку світової економічної кризи спостерігалися погіршення економічних

умов та зростання безробіття в багатьох країнах ЄС, що призвело до загального зниження міграції на 40% у 2009 році порівняно з 2008 роком та трудової міграції – на 21% від загального потоку мігрантів у 2010 році [41].

За даними Євростату, приріст населення Євросоюзу зменшився у 2009 році на 33% порівняно з 2008 роком за рахунок зниження частки корінного населення та міграції [41]. Найбільше постраждали малокваліфіковані працівники із третіх країн та молодь. Переважно безробіття торкнулося мігрантів, які працювали в галузях, що швидко зростають (будівництво, оптова та роздрібна торгівля, готельний бізнес). В Іспанії у 2009 році рівень безробіття мігрантів досяг 28%, а у місцевих працівників – 15,2%, у Франції ці показники становили відповідно 18,5 та 9%, у Португалії – 17,2 та 8,5% [41].

Низка країн вжила заходів щодо скорочення припливу мігрантів і видала їм компенсації для повернення на батьківщину через високий рівень безробіття. Окрім обмежувальних заходів щодо прийому трудових мігрантів, багато країн ускладнили правила возз'єднання сімей. Так, у Португалії, де після дворічного легального перебування у країні мігранти могли запросити сім'ї, включаючи батьків, терміни перебування мігрантів було збільшено до п'яти років на запрошення батьків. Проте багато мігрантів були готові залишитися і зайняти будь-які робочі місця, які місцеві жителі вважають за краще не займати навіть під час кризи. У цей період вони намагалися адаптуватися до ситуації на ринку праці, що погіршилася, і були готові отримувати нижчу зарплату, до зниження соціального статусу і погіршення умов праці [54].

Одним із факторів, що впливає на трансформацію європейської інтеграції, стала неконтрольована міграція, що постійно зростає та по-різному проявляється в окремих європейських країнах. Зміна кількісного та якісного складу мігрантів, поява нових форм міграції призвели до трансформації самого контексту переміщення населення у ЄС. Основними видами міграційних потоків залишаються класична постколоніальна міграція та залучення іноземної робочої сили, а її компонентами – традиційна етнічна траєкторія, внутрішня міграція між країнами-членами ЄС та міграція зі сходу на захід після розширення Союзу. При

цьому, канали міграції все більше мають напрямок «знизу-вгору», оскільки кількість вихідців з третіх країн продовжує зростати, незважаючи на спроби обмеження їх прибуття.

Міграція в ЄС виступає в якості гетерогенного процесу: є країни з тривалою міграційною історією; країни, що перетворилися з постачальників мігрантів у приймаючі країни; держави, на які припадає основний потік мігрантів тощо. Можна виділити три групи країн ЄС: країни Північної Європи, Центральної Європи зі старими міграційними традиціями; країни Південної Європи, колишні країни-донори, на які зараз припадає великий потік мігрантів з третіх країн, особливо Італія та Іспанія; країни Центрально-Східної Європи, звідки виїжджає значна частина жителів у пошуках роботи, які не мають міграційного досвіду, але мають проблеми з прикордонними країнами, що не входять до ЄС. Більш детально розподіл іноземних громадян у державах-членах ЄС у розрізі країни походження представлено у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

Іноземні громадяни у державах-членах ЄС у розрізі країн-походження (%)

Країна	Іноземні громадяни											
	2019			2021			2023					
	Усього	Громадяни країн	Громадяни інших	Усього	Громадяни країн	Громадяни інших	Усього	Громадяни країн	Громадяни інших			
Бельгія		-	-	1,6	,6	,9	2	,9	,1	7	4	
Болгарія	,3	-	0	,9	,2	,7	,2	,2		0	1	
Чехія	,9	,4	1	,3	,7	,6	,9	,1	,8	2	2	
Данія	,8	2	3	,5	,1	,3	,8	,7	,9	3	4	

Німе ччина	,8	,1	3	,7	5	,3	,3	4	5	1,7	,1	5	,6	6
Есто нія	6	,7	0	5,3	1	4,6	,6	0	1	4,9	,4	1	3,5	1
Ірлан дія	,9	,2	8	,7	1	1,9		8	3	2		9		3
Греці я	,3	,4	1	,8	6	,6	,8	1	5	,6		2	,6	5
Іспан ія	2,3		5	,4	7	,6	,2	4	5	,8	,1	4	,6	5
Фран ція	,8		2	,8	3	,6	,2	2	4		,3	2	,7	4
Хорв атія			-		-	,9	,3	0	0	,3	,4	0	,8	0
Італі я	,5	,9	1	,6	4	,2	,5	2	5	,5	,6	2	,9	5
Кіпр	6,1	,8	9	,3	6	71	2,6	1	4	7,3	3,3	1		4
Латві я	7,9	,4	0	7,5	1	5	,3	0	1	4,1	,3	0	3,8	1
Литв а	,2	,1	0	,2	1	,98	,1	0	0		,2	0	,7	0
Люкс ембург	3,5	7,6	3		6	5,9	9,5	3	6	7,8	0,6	4	,2	7
Венг рія	,9	,1	1	,8	0	,5	,8	0	0	,7	,7	0	,9	0
Маль та	,4		2	,4	2	,4	,5	3	2	4,1	,1	8		6

Ніде рланди	,9	,8	1 ,1	2 ,6	2 ,5	2	,8	3 ,1	2 ,6
Авст рія	0,3	,8	3 ,6	6 3,2	6 ,6	6	5,7	7 ,9	7 ,8
Поль ша	,1	0	0 ,1	0 ,3	0 ,1	0	,6	0 ,1	0 ,5
Порт угалія	,2	,8	0 ,4	3 ,8	1	2 ,8	,1	1 ,3	2 ,8
Руму нія	,1	0	0 ,1	0 ,4	0 ,2	0	,6	0 ,3	0 ,3
Слов енія	,5	,2	0 ,3	3 ,9	0 ,8	4	,9	0 ,9	5
Слов акія		,6	0 ,4	0 ,1	0 ,9	0	,3	1	0 ,3
Фінл яндія	,7		1 ,7	1	1 ,6	2	,5	1 ,8	2 ,7
Шве ція	,9	,8	2 ,2	3 ,5	3	4 ,3	,8	3 ,1	5 ,4
Вели кобританія	,8	,9	2 ,9	3 ,4	4 ,6	3	,5	5 ,8	3 ,7

Джерело: складено автором на основі [38]

Так, якщо звернути увагу на статистичну інформацію за 2023 рік, представлено у таблиці 2.2 та оприлюднену на офіційному веб-порталі Євростату, можливо стверджувати, що існують малі країни з високою часткою іноземного населення – Люксембург (більше 436 тис. осіб), Кіпр (589,7 тис. осіб), Австрія (5 840,06 тис. осіб), Мальта (348,05 тис. осіб), а також Естонія та Латвія (832,5 та 1178,16 тис. осіб). Найнижчі цифри – у Болгарії (1,2%), Румунії (0,6%) та Польщі (0,6%) [38]. Крім того, чисельність різних груп іноземного населення значно відрізняється за країнами. Так, у Люксембурзі, Кіпрі, Ірландії, Мальті,

Бельгії, Австрії переважають вихідці з країн – членів ЄС (від 40,6% у Люксембурзі до 7,9% у Бельгії та Австрії) [38]. В інших країнах (Франція, Великобританія, Німеччина) переважають представники з третіх країн.

За даними Євростату, у 2023 році 3,8% громадян Євросоюзу від 20 до 64 років проживали в інших державах – членах ЄС (таблиця 2.3). Основний відтік місцевого населення йшов із Румунії (19,7%), Литви (15%), Хорватії (14%), Португалії (13,8%), Латвії (13%), Болгарії (12,5%), Ірландії (9%), Люксембургу (8%), Польщі (7,5%) [38]. Це призвело до нестачі робочої сили, особливо кваліфікованої в країнах Балтії, балканських державах тощо. Зростання внутрішньорегіональної міграції залишається важливою особливістю держав Шенгенської зони, до якої входять 22 країни Євросоюзу та 4 країни, які не є членами ЄС.

Таблиця 2.3.

Кількість іноземного населення віком від 20 до 64 років в інших державах-членах ЄС

Країна	Іноземні громадяни (%)		
	2019	2021	2023
Бельгія	2,5	2,4	2,7
Болгарія	4,5	7,1	12,5
Чехія	1,5	1,4	1,8
Данія	2,1	2,0	1,8
Німеччина	0,9	1	1
Естонія	2,9	4,1	6,8
Ірландія	9,5	9,3	8,8
Греція	4,7	4,7	6,0
Іспанія	0,9	1	1,6
Франція	1,1	1,2	1,3
Італія	2,4	2,4	3,1

Кіпр	7,1	6,7	3,9
Латвія	2,9	7,8	12,9
Литва	5,4	10,4	15,0
Люксембург	4,8	7,4	8,1
Венгрія	1,5	2,4	5,2
Нідерланди	2,7	2,8	3,2
Австрія	3,5	3,0	3,1
Польща	3,9	5,4	7,8
Португалія	11	11,4	13,9
Румунія	7,4	13,6	19,7
Словенія	2,4	2,1	3
Фінляндія	2,8	2,1	1,8
Швеція	1,3	1,3	1,3
Великобританія	1,2	1,3	1,1

Джерело: складено автором на основі [38]

Громадяни нових країн-членів після вступу до ЄС стали виїжджати до більш розвинених держав через різницю у доходах та можливості знайти надійне й високооплачуване робоче місце, що забезпечить економічне зростання в приймаючих країнах, а також призводить до додаткового навантаження на інфраструктуру і соціальну сферу. Диференціація економічного розвитку країн ЄС веде до трансформаційних процесів на ринку праці, що спричиняють зростання міграції, переважно з третіх країн, незважаючи на зміщення потреб європейського ринку праці до більш кваліфікованих працівників та зниження потреби у малокваліфікованій праці. У країнах-донорах спостерігалися як негативні наслідки (відтік трудових ресурсів, брак робочої сили в окремих галузях), так і позитивні (скорочення безробіття, надходження грошових переказів, більш висока кваліфікація працівників після повернення на

батьківщину). До останнього розширення ЄС ступінь взаємонакладання ринків праці в ЄС (частка громадян країн – членів ЄС у загальній кількості зайнятих) була дуже низькою і становила близько 2% (у Німеччині – 1,8%, Франції – 2,4%, Великій Британії – 1,6%, Австрії – 0,9%) [38].

У зв'язку із вищевикладеним можливо зробити висновок, що основною проблемою, що призвела до розбіжностей у рамках ЄС, стала міграційна криза, яка спричинила злиття кількох потоків – легальної, нелегальної міграції, економічної та гуманітарної, а також біженців. Незважаючи на те, що міграційні потоки йшли в основному в більш розвинені держави ЄС, вони зачепили й нових країн-членів переважно як транзитних, а не приймаючих, що було пов'язано з менш сприятливими умовами на ринку праці та небажанням приймати мусульман-мігрантів, які переважають у складі міграційної хвилі, з відстоюванням своїх інтересів, а не загальноєвропейського принципу солідарності. Міграція в країнах ЄС впливатиме і надалі на політику євроінтеграції та зробить її більш вибірковою, а поглиблення інтеграційних процесів торкнеться переважно країн Єврозони.

2.3. Безпекові виклики для ЄС: військова агресія проти України та поширення тероризму

Починаючи з 2014 року світова спільнота стикнулася із загостренням проблематики колективної безпеки, що було зумовлено військовими діями на Сході України та окупацією Криму. Фактично мова йде про черговий прояв ігнорування Росією положень міжнародного права, що вже мало місце в Молдові та Грузії. З одного боку світова спільнота не могла примиритися із такими подіями, проте з іншого – фактично проігнорувала розгортання військового конфлікту на території Європи, застосовуючи інструменти умиротворення агресора. Проте, як свідчать подальші події, зокрема повномасштабне

вторгнення 24 лютого 2022 року, це лише призвело до ескалації конфлікту та подальшого розвитку військової експансії.

Після початку активної фази російської агресії спостерігаються певні зміни в позиції світових політичних акторів, які нарешті усвідомили реальність загроз для мирного існування Європи, оскільки після України агресор може розгорнути військові дії вже на території ЄС. З одного боку таке твердження може викликати скепсис, оскільки більшість держав-членів ЄС одночасно є членами Північноатлантичного альянсу (далі – НАТО), а з іншого – мають місце неодноразові порушення повітряного простору, на які країни ЄС реагують дуже в'яло, що підвищує ризики поширення конфлікту.

Внаслідок повномасштабного вторгнення Росії проти України у 2022 році, розуміючи можливі наслідки такої агресії, а також гібридний характер існуючих загроз, в ЄС запропоновано розробити оновлену стратегію взаємодії з агресором. У рамках зазначеної стратегії було визначено сім основних принципів, якими керуватиметься ЄС у процесі взаємодії з Росією. З одного боку положеннями стратегії визначено, що Україна займає пріоритетне місце у політиці ЄС, оскільки підвищення ефективності демократичних інститутів та проведення економічних реформ дозволить знизити вплив авторитаризму Росії. З іншого боку передбачено оновлення політики сусідства ЄС шляхом зміцнення інфраструктури та економічних механізмів, а також підвищення впливу ЄС у країнах пострадянського простору, в яких до цього часу спостерігається значний вплив Росії, зокрема у Молдові, Грузії, Вірменії [5, с. 158].

У той же час, ЄС варто враховувати тривале перебування російського контингенту на території Придністров'я, що виступає осередком накопичення озброєння не лише проти Молдови, але й проти України. Чим більше Молдова висувала Росії вимогу щодо виведення власного військового контингенту з території Придністров'я, тим краще агресор усвідомлює свою значимість. Не дивлячись на неодноразові зобов'язання Росії, остання не збирається виводити свої війська за межі Придністров'я, тобто Молдови, оскільки намагається забезпечити збереження власної присутності в регіоні.

Придністровський конфлікт виступає в якості негативного чинника впливу на розвиток подальшого зовнішньополітичного курсу Молдови, яка потребує повернення територій, над якими втрачено фактичний контроль, що виступає в якості однієї з ключових цілей. Наявність конфлікту на території Європи негативно впливає на успішність євроінтеграційного вектору розвитку Молдови. Присутність російського військового контингенту в Придністров'ї зумовлює виникнення напруженості у відносинах між Молдовою та Росією, а також Європейським союзом. Розміщення російських військ на території Придністров'я виступає в якості своєрідної опори усього придністровського режиму та перешкодою для забезпечення мирного існування європейських держав. До того ж, це створює додаткові загрози для вторгнення в Україну з боку Придністров'я, що зумовлено відсутністю належного контролю на прикордонних територіях [1, с. 116].

Додатково запропоновано забезпечити підтримку російського суспільства шляхом створення різноманітних платформ у галузі освіти, науки, засобів масової інформації, політики тощо, внаслідок чого забезпечується формування концепції «нової Росії» та запровадження концептуальних трансформацій; передбачено внесення змін до візової політики для громадян Росії, а також недопущення повне розмежування ЄС внаслідок поглинання Росії Китаєм. При цьому, з метою недопущення посилення Росії на пострадянському просторі, передбачено зміцнення безпеки європейської енергетичної системи та набуття статусу ключового геополітичного актора на світовій арені [37].

На сьогоднішній день окремі кроки зазначеної вище стратегії поступово реалізуються, що позитивно впливає на зростання колективної безпеки ЄС, у тому числі й щодо гібридних загроз. Європейські політики повинні усвідомлювати, що військова агресія Росії проти України є значною загрозою для демократичних цінностей для держав-членів Європейського Союзу та вже існуючій безпековій системі. За відсутності спільної позиції по відношенню до Європейського Союзу може виникати розбіжності в межах Союзу, лише поглиблюючи кризові процеси.

Поширення російської інтервенції та початок відкритої війни проти України ще у 2014 році повинні були сприйматися європейськими державами в якості основного виклику для колективної безпеки. При цьому, очільники урядів низки європейських держав, у тому числі Словаччини, Угорщини, Німеччини, Чехії та Хорватії, продовжували проявляти лояльне ставлення. Це зумовлено наступними причинами:

- існування побоювань щодо початку третьої світової війни;
- перебування у залежності від недороговартісних російських енергоносіїв;
- активний вплив російської пропаганди та діяльність агентури, зокрема у політичних колах.

Зміни у позиції європейських країн відбулися лише після повномасштабного вторгнення до України, особливо з боку лідерів країн Центральної та Східної Європи, а особливо – країн Балтії. Проте, до цього часу окремі європейські політики остаточно не визначилися, продовжуючи шукати можливості для поступок агресору. Це може бути зумовлено як недалекоглядністю, так й умисною співпрацею з країною-тероризмом, або побоюванням розгортання конфлікту світового масштабу [5, с. 158-159].

Військова агресія проти України здійснила вплив на стихійну розстановку сил на міжнародному рівні: демократичні країни об'єдналися для захисту від агресора, а також спостерігається втрата контролю Росії над країнами, які раніше вважалися її сателітами; одночасно простежується консолідація авторитарних країн навколо держави-агресора та протистояння іншим країнам. У той же час, простежується зміна геополітичного становища нейтральних країн, наприклад, Швеції та Фінляндії (остання офіційно отримала статус члена НАТО). До того ж, шляхом здійснення впливу на міжнародні інституції країна-агресор здійснює заходи, спрямовані на послаблення санкцій, виправдання своїх дій та недопущення збільшення обсягів допомоги Україні. Найбільш небезпечним для світового правопорядку є допущення Росії до головування у Раді Безпеки

Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН), що є абсурдним на фоні подій в Україні.

Тривала війна фактично у центрі Європи зумовила нагальну потребу в переосмисленні принципів формування безпекової політики ЄС. Свідченням невдалої реалізації російської стратегії на міжнародному рівні є відмова окремих держав від нейтрального статусу та подання заяв на вступ до НАТО, що супроводжується значними втратами на полі бою. При цьому, міжнародні структури, зокрема ООН, виявилися неефективними у контексті російсько-української війни. Питання реформування ООН неодноразово порушувалося США, Чехією та Туреччиною. Так, у вересні 2023 року головою Ради Європи Шарлем Мішелем було висловлено пропозицію щодо призупинення членства Росії в ООН, оскільки агресор зловживає своїми правами у рамках діяльності зазначеної міжнародної інституції. Остаточо дискредитувало ООН допущення Росії до головування в Раді безпеки ООН [11].

Під впливом реалій російсько-української війни, країни ЄС вимушені переглянути підходи до формування безпекових заходів. Так, у відповідності до оборонної стратегії НАТО проти гібридних загроз, у випадку неефективності стримування агресії, невідкладно має бути реалізований оборонний план. Починаючи з 2014 року в рамках ЄС та НАТО прийнято цілу низку різноманітних нормативно-правових актів, що спрямовані на захист інформаційного і кібернетичного простору держав-членів. Так, з метою захисту інформаційної та економічної сфер, на рівні ЄС ухвалено наступні документи: Спільна структура протидії гібридним загрозам – відповідь Європейського Союзу» 2016 року, «Підвищення стійкості та посилення можливостей для подолання гібридних загроз» 2018 року, «Картографування заходів, пов'язаних із підвищенням стійкості та протидією гібридним загрозам» 2020 року, «Операційний протокол ЄС для протидії гібридним загрозам 2016 року, Стратегія безпеки ЄС 2020 тощо.

До того ж, приймаючи до уваги активізацію поширення російської пропаганди на території держав-членів ЄС, а також спроби заволодіння інформаційним полем у 2016 році, Радою ЄС та Європарламентом прийнято

спільну Директиву (Про заходи для високого спільного рівня безпеки мережевих та інформаційних систем та території Союзу». Документом було передбачено не лише розробку першочергових заходів інформаційного захисту, але й національних стратегій, що спрямовані на посилення боротьби з кіберзлочинами [6, с. 162].

В умовах відкритої військової агресії в Європі актуальною стає проблема формування нової системи світоустрою. Важливим аспектом у цьому відношенні є створення нових військово-політичних союзів (як формальних, так і неформальних), що особливо важливо для малих країн із відносно незначним військовим потенціалом. Формування союзів має розглядатися з урахуванням усіх обставин: військових, політичних, економічних, історичних, безпекових. У зв'язку з відкритою агресією Росії проти України, відкритою підтримкою Білоруссю такого вторгнення світовою спільнотою розглядаються різні варіанти та нові моделі формування системи колективної безпеки, зокрема питання створення Балто-Чорноморського союзу або союзу країн Балтії, Польщі та України.

Усі країни Чорноморсько-Балтійського блоку посідають досить високі позиції у світовому рейтингу військової потужності, але найвищі позиції посідають великі країни. Варто зазначити, що російське вторгнення в Україну суттєво оновило питання військової сили, потенціалу, військової потужності та зброї для країн Балтії, які неодноразово ставали об'єктом загроз з боку Росії та Білорусі, як окремо, так і як партнерів. Незважаючи на успіхи, досягнуті після Другої світової війни у встановленні стабільного миру і порядку, можна відзначити постійне зростання нових загроз безпеці країн і народів. Виникнення таке явище, як тероризм, як загроза сама по собі. Загострення хворобливих імперських амбіцій Росії. Створення будь-якого альянсу завжди зумовлене наявністю зовнішніх загроз. Природно, що збільшення кількості загроз створює умови для розвитку нових форм співпраці в рамках існуючих військових альянсів.

Очевидно, через поточну ситуацію у зв'язку з військовим конфліктом та військовою агресією росії в Україні, а також її постійну загрозу, у тому числі для

країн Балтії, виникає необхідність зміцнення східного флангу Європи. Створенню додаткового щита може сприяти формування такого субальянсу, здатного захистити східний кордон Європи та створити певний кордон між європейськими країнами та країнами-агресорами. Країни Балтії та всі країни, які межують з російською федерацією, зацікавлені у зміцненні своєї оборони, і тому саме вони можуть приєднатися до запропонованого Великою Британією нового військового альянсу, який об'єднає Польщу, Україну, країни Балтії та, можливо, Велику Британію [39, с. 52-53].

У зв'язку із вищевикладеним можливо зробити висновок, що повномасштабне вторгнення проти України зумовило виникнення нових безпекових викликів для країн ЄС. Не зважаючи на те, що фактично російська агресія на території Європи триває з 1990-х років, підтвердженням чого є Придністров'я, Грузія, Схід України та анексія Криму, проте лише у 2022 році світові політичні лідери почали усвідомлювати реальність таких загроз. Це зумовило розроблення нових стратегічних положень, якими визначено пріоритетне місце України у політиці ЄС, а також необхідність посилення впливу в пострадянських країнах, в яких спостерігається значний російський вплив, зокрема Вірменії, Грузії та Молдови.

РОЗДІЛ 3

КЛЮЧОВІ ЗАХОДИ І НАПРЯМИ ПОДОЛАННЯ КРИЗОВИХ ПРОЦЕСІВ У ЄС

3.1. Антикризові стратегії та програми антикризового управління ЄС

З метою розуміння основних механізмів протидії кризовим процесам у ЄС, для початку потрібно звернути увагу на структурні особливості побудови його економічної політики. У цілому така структура сформована з цілої низки напрямків, що розвивалися протягом усього інтеграційного періоду. Ключовими операційними блоками антикризової стратегії ЄС є наступні:

1. Створення єдиного внутрішнього ринку, в межах якого забезпечено вільне переміщення товарів і послуг, а за його межами, тобто у процесі взаємодії з третіми країнами, реалізується загальний для всіх країн порядок. Функціонування єдиного внутрішнього ринку забезпечує реалізацію політики конкурентоздатності зовнішньоторговельних відносин, промислової і податкової політики. Ключову роль у зазначеній сфері відіграє право ЄС та суд ЄС.

2. В ЄС створено самостійну систему фінансових інструментів, головну роль в якій відіграє спільний бюджет. Бюджетні кошти розподіляються між декількома цільовими фондами, у тому числі сільськогосподарським, регіональним, соціальним, солідарності та сплочення. Європейським інвестиційним банком здійснюється акумулювання коштів грошового ринку з метою фінансування проектів, які є необхідними для усіх держав-членів ЄС.

3. На території ЄС активно функціонує система управління найбільш важливими і стратегічними напрямками, якими є транспорт, енергетика і сільське господарство.

4. В ЄС створено Економічний та валютний союз, що складається з двох відносно самостійних інституцій. Повноваження щодо провадження грошово-кредитної політики покладено на Європейський центральний банк, а щодо реалізації загальної економічної політики – на Європейську Раду і Комісію.

Кожні три роки ними приймаються Основні напрями економічної політики ЄС, ключову увагу в яких звернуто на дотримання маастрихтських критеріїв, якими є дотримання бюджетної дисципліни і підтримка низьких показників інфляції. Окремим розділом вищевказаного стратегічного документа є розробка плану дій у сфері зайнятості, на основі якого у подальшому, на рівні окремих держав-членів, приймається відповідне національне законодавство [2, с. 83-88].

Ще у березні 2000 року на засіданні Європейської ради у Португалії прийнято Лісабонську стратегію ЄС, основною метою якої визначено перетворення регіонального союзу на конкурентоспроможну і найбільш динамічну економіку в світі. Програмним документом було передбачено, що економічний розвиток ЄС повинен ґрунтуватися на знаннях і принципах сталого розвитку. Проте, у подальшому стало зрозумілим, що ЄС не здатен досягти поставленої мети, внаслідок чого у 2005 році проведено реформування і перейменування стратегії на Лісабонську стратегію зростання економіки та зайнятості. Серед ключових цілей, визначених новим програмним документом, визначено економічне зростання та збільшення робочих місць, покращення якості життя, захист довкілля, енергетична безпека тощо [8, с. 74].

Незважаючи на те, що ЄС володіє обмеженим набором засобів протидії кризовим явищам, у сфері торговельної політики він наділений виключними повноваженнями, оскільки союзні інституції, а не окремі держави мають право на встановлення мита і застосування інших механізмів регулювання у сфері торговельної політики. ЄС активно провадить заходи у напрямку недопущення зміцнення протекціонізму не лише всередині союзу, але й у світі, протидіючи податковому демпінгу та підвищуючи показники гармонізації національних систем оподаткування.

Можливість використовувати бюджетні кошти ЄС є обмеженою, а прийняття бюджетних програм супроводжується тривалими переговорами та пошуками складних компромісів між усіма зацікавленими сторонами. Варто зауважити, що щорічні бюджети практично не підлягають коригуванню, а органи ЄС навіть у випадку значної економічної кризи не мають права, наприклад, на

зменшення субсидії сільському господарству та збільшення витрат на розвиток високотехнологічного виробництва. У той же час, органи ЄС мають право приймати рішення про передплату запланованих видатків.

У сфері сільськогосподарської, транспортної та енергетичної політики ЄС делегує частину повноважень державам-членам. Єврокомісія переважно вирішує питання стратегічного планування, а Європейська рада забезпечує розробку необхідних законодавчих актів. Кожен із таких інструментів здійснює довгостроковий вплив на ринок, а їх форми реалізації переважно залежать від позиції національних урядів. У той же час, такі галузі не є ключовими у питаннях виходу з рецесії.

У контексті досліджуваного питання варто звернути увагу на те, що після початку економічної кризи в ЄС втратила актуальність ключова мета загальної економічної політики, а саме боротьба за оздоровлення державних фінансів. Більшість країн зосередило увагу на порятунку внутрішніх банків і бізнесу, а уповноважені інституції ЄС ігнорували зростання дефіциту державних бюджетів. Найпопулярнішими заходами в економічній політиці ЄС стали інструменти у сфері зайнятості та боротьби з безробіттям.

Антикризові стратегії та програми антикризового управління ЄС спрямовані на підвищення показників стабільності фінансової системи та економіки в кризових умовах, запроваджуючи різноманітні заходи та інструменти. Однією з основних стратегій є забезпечення фіскальної дисципліни, сутність якої полягає у досягненні бюджетної рівноваги та встановлення контролю над державними боргами. З метою досягнення поставленої мети використовуються різноманітні заходи, у тому числі скорочення витрат, збільшення надходжень до бюджету та зниження державного інвестування [9, с. 26].

Однією з найважливіших сфер реалізації антикризової стратегії ЄС є монетарна політика, сутність якої полягає у врегулюванні грошової маси і процентних ставок з метою забезпечення стабільності фінансових систем і підтримки економічного зростання. Додатково запроваджуються стратегії

підтримки фінансових установ та банків, що спрямовано на забезпечення їх надійності і стабільності у кризових умовах. Такі заходи можуть передбачати реформування банківської системи, надання державної фінансової підтримки та зміцнення регуляторних функцій Європейського центрального банку [19].

Окрім цього можуть використовуватися заходи, спрямовані на підтримку економіки, у тому числі інвестування, стимулювання, споживання, розвиток інфраструктури, підтримка малого та середнього бізнесу тощо. До основних заходів подолання кризових явищ в ЄС можливо віднести наступні:

- ефективне управління державою;
- удосконалення банківських систем;
- скорочення видатків на соціальну допомогу;
- регулювання рівня інфляції;
- збільшення видатків на розвиток науки і науково-технічного прогресу;
- збільшення фінансової підтримки малого і середнього бізнесу;
- розробка і запровадження курсу «соціальна відповідальність»;
- удосконалення податкового законодавства та підвищення окремих видів податків;
- зниження рівня безробіття населення; скорочення обсягу заборгованостей та формування резервних фондів для підвищення доходу;
- розвиток інвестиційної сфери зокрема сприяння у процесі розробки інвестиційних проектів розвитку ринкової інфраструктури та підвищення рекламної інвестиційної підтримки на внутрішньому ринку;
- скорочення імпорту та збільшення обсягів експорту для створення оптимального балансу;
- зниження вартості туристичних послуг усунення перепон для в'їзду в країни туристів та активізації інформаційно-реklamних кампаній для залучення туристів та інвестицій [12, с. 435-436].

Важливим елементом антикризового управління виступає координація дій між усіма державами-членами ЄС, що забезпечує спільну відповідь на кризові

явища, а також запобігання їх поширення на території інших країн. З метою забезпечення ефективної координації дій між державами членами ЄС створено Європейський стабілізаційний механізм (European Stability Mechanism), що сприяє наданню фінансової допомоги країнам, які переживають кризу. До того ж, існують програми, спрямовані на підвищення стійкості фінансових систем, зокрема зміцнення регуляторного контролю і зниження ризиків у фінансовому секторі. Для цього запроваджено різноманітні інструменти, у тому числі зростання капіталізації банківських установ, запровадження нових правил нагляду і регулювання ризикових операцій тощо.

Окрім цього, антикризові стратегії та програми антикризового управління передбачають реформування економічної системи з метою підвищення конкурентоздатності та зростання економічного сектору. З цією метою можуть використовуватися різноманітні інструменти, у тому числі зменшення бюрократичних та регулятивних проявів, підтримка розвитку нових економічних галузей та використання інноваційних технологій. Саме завдяки таким стратегіям та заходам держави-члени ЄС мають здатність забезпечувати стабільний розвиток економіки в кризових умовах, одночасно зменшуючи ризики їх поглиблення у подальшому. Важливим аспектом забезпечення успішності антикризового управління виступає оперативність реагування та гнучкість в умовах ситуативних змін, а також налагодження співпраці між усіма державами-членами ЄС та міжнародними інституціями [21].

В антикризових програмах і стратегіях ЄС передбачено низку комплексних заходів, що забезпечують стабільність економічного зростання і зниження негативного впливу кризових ситуацій. В якості прикладів таких програм можливо представити наступні:

1. Європейський фонд стабільності (European Stability Mechanism), який було створено у 2012 році. Його діяльність спрямована на забезпечення фінансової стабільності держав-членів ЄС шляхом надання фінансової допомоги країнам, які перебувають у кризовій ситуації [21].

2. Програма «Європейський семестр» (The European Semester), що виступає в якості специфічного механізму забезпечення координації економічної політики усіх держав-членів ЄС. Щорічно у межах зазначеної програми Європейська комісія розробляє рекомендації у сфері економічної політики держав-членів ЄС, що спрямована на зниження ризиків від кризових явищ та забезпечення стабільності [53].

3. Європейський структурний та інвестиційний фонд (European Structural and Investment Funds), який було створено для забезпечення надходження зовнішніх інвестицій до ЄС з метою розвитку економіки. Зазначена програма забезпечує фінансування цілої низки різноманітних проектів, що спрямовані на розвиток економіки та зниження рівня безробіття [22].

4. Європейський план відновлення (Recovery plan for Europe), який було запроваджено після кризи, зумовленої пандемією коронавірусу в 2019 році. Ключовим завданням такої програми є забезпечення надання фінансової допомоги державам-членам ЄС, а також зниження рівня негативного впливу коронавірусної кризи на економіку усіх країн ЄС. Програмними положеннями було передбачено створення спеціального бюджету на загальну суму 750 млрд. євро, що були призначені для розвитку галузей, які постраждали внаслідок коронавірусної кризи, захист робочих місць, підтримку малого і середнього бізнесу [43].

5. Європейський соціальний фонд (European Social Fund), який було створено з метою фінансування різноманітних соціальних ініціатив і проектів у державах-членах ЄС. Реалізація зазначеної програми надає можливість для підтримки різноманітних проектів, що сприяють зниженню безробіття, підвищення рівня кваліфікації працівників та підтримку соціально вразливих категорій населення [20].

6. Європейська ініціатива з розвитку малих і середніх підприємств (The SME Initiative under the EAFRD), яку було запроваджено з метою підтримки представників бізнесу у державах-членах ЄС. Реалізація даної програми спрямована на фінансування ініціатив і проектів, підтримку підприємництва та

зниження рівня негативного впливу кризових явищ на економіку держав-членів ЄС в цілому [55].

У зв'язку із вищевикладеним можливо зробити висновок, що антикризові стратегії та програми антикризового управління ЄС забезпечують стабільне функціонування економіки та зниження рівня негативного впливу кризових явищ і процесів як на окремі держави, так і регіональне об'єднання в цілому. З цією метою в ЄС прийнято та реалізується ціла низка програмних документів, які застосовуються як окремо в економічній або соціальній сферах, так і на рівні ЄС в цілому. Вони охоплюють різноманітні стратегії та заходи, у тому числі фінансову допомогу та підтримку бізнесу. Реалізація усіх передбачених заходів надає можливість не лише для ефективного функціонування економічної системи держави, але й зниження рівня безробіття та захисту вразливих верств населення.

3.2. Стратегії та політика ЄС у сфері безпеки та інтеграції біженців

Одним із найскладніших та найважливіших викликів для ЄС на сьогоднішній день є проблема міграції та біженців. Внаслідок численних конфліктів, війн, політичних та економічних криз, мільйони людей вимушені виїжджати з власних домівок та шукати притулок в інших державах. Саме це зумовлює виникнення кризових ситуацій, які потребують реалізації невідкладних заходів, спрямованих на забезпечення безпеки та інтеграції біженців. Варто зауважити, що забезпечення безпеки біженців виступає в якості однієї з ключових стратегій ЄС, що передбачає проведення перевірки і реєстрації усіх прибулих осіб, отримуючи можливість для ідентифікації потенційних загроз, виявлення біженців, які перебувають у вразливому стані, надання їм необхідної медичної і психологічної допомоги тощо. До того ж, запроваджується механізми здійснення контролю на кордоні та співпраці з державами, з яких прибувають біженці, що має на меті недопущення незаконної міграції і зловживання міграційними процедурами.

Ще одним проблемним питанням є необхідність інтеграції біженців у країнах прибуття, що спрямовано на досягнення наступних цілей: забезпечення доступу до освіти, вивчення мови, вступ на професійне навчання, доступ до ринку праці, що у подальшому не лише забезпечить матеріальну стабільність біженців, але й інтегрує їх до нового суспільства. Окрім цього важливу роль відіграє створення умов для повноцінної соціальної адаптації, сприйняття культурного розмаїття і недопущення дискримінації. На рівні ЄС здійснюється активна співпраця з різноманітними міжнародними організаціями, у тому числі Міжнародною організацією з міграції, Верховним комісаріатом ООН у справах біженців, Червоним хрестом тощо, що сприяє формуванню єдиного підходу до вирішення кризових питань, координації зусиль та обміну позитивними практиками [30].

У контексті досліджуваного питання на увагу заслуговує те, що поточна хвиля біженців дещо відрізняється від попередніх міграційних напливів до ЄС, що зумовлено наступними чинниками:

— під час попередніх хвиль міграції шукачі притулку, що прибували на територію ЄС, переважно були чоловіками працездатного віку. При цьому, більшість біженців з України є жінками з вищою освітою, які мають дітей;

— процес інтеграції українських біженців є швидшим, що пов'язано із культурною близькістю та слабкими мовними бар'єрами, особливо між сусідніми країнами;

— положеннями Директиви про тимчасовий захист ЄС було прийнято більш сприятливий та скоординований підхід до прийняття та інтеграції біженців, порівняно із попередніми практиками;

— не дивлячись на відсутність визначеності щодо інтенсивності і тривалості конфлікту, політична реакція країн ЄС здійснює значний вплив на повернення біженців в Україну. Тобто, навіть у випадку швидкого закінчення військових дій, велика кількість біженців не мала б можливості для негайного повернення в Україну. Це зумовлено тим, що потрібен час для відновлення усіх

зруйнованих систем, а також можливостей для задоволення короткострокових і довгострокових потреб, зокрема освітніх, медичних, трудових тощо.

У результаті широкомасштабної військової агресії Росії проти України розпочалося безпрецедентне переміщення біженців до країн Європи, яке вважається наймасовішим з часів Другої світової війни. Українці масово полишали як регіони, в яких велися активні бойові дії, так і населені пункти, в яких існувала лише потенційна військова загроза, виїжджаючи переважно до країн ЄС. Надзвичайний динамізм прибуття українських біженців достатньо яскраво відображено у звіті Організації економічного співробітництва та розвитку (далі – ОЕСР). У відповідності до зазначеного звіту, три мільйони сирійських біженців прибували до Європи протягом декількох років, у той час як з України зазначена кількість біженців прибула приблизно за три тижні після вторгнення.

Масовий наплив біженців від військових дій (станом на 01 жовтня 2023 року, кількість українських біженців у європейських країнах становила майже вісім мільйонів) зумовив потребу у швидкому та спільному реагуванню ЄС, активуючи положення Директиви Ради 2001/55/ЄС про тимчасовий захист та надання цього статусу українським біженцям. Саме отримання статусу тимчасового захисту надає можливість українським біженцям легше зайняти вигідне становище у країні перебування, змогу провадити трудову діяльність, отримувати допомогу на забезпечення житлом, забезпечення послугами у соціальній, освітній та медичній системі.

Не зважаючи на передбачення новими правилами захисту, гуманітарної допомоги та основних кроків до інтеграції у суспільство, масовий наплив українських біженців протягом короткого проміжку часу, а також відсутність досвіду в практичній реалізації механізму надання гуманітарної допомоги, поставили різноманітні виклики. Виникнення таких проблем було зумовлено необхідністю оперативного створення та затвердження обов'язкової нормативної бази, формування ефективного організаційного та управлінського керівництва,

ведення статистики, гарантії фінансової безпеки, а також реалізації низки завдань на території усєї держави [44].

Внаслідок прибуття великої кількості дітей-біженців виникла потреба у підвищенні спроможності освітніх систем. У цілому на територію ЄС прибуло від 28 до 44% дітей біженців, внаслідок чого деякі європейські країни стикнулися із неможливістю повноцінного забезпечення їх освітою, що пов'язано із недостатністю ресурсів. Зокрема, частка дітей біженців у Польщі із загальної кількості українських громадян складає 44% (559 060 осіб), у зв'язку із чим урядом прийнято рішення про виділення фінансування на кожного із учнів початкової та середньої школи в сумі 3 932 євро; отже загальнорічні витрати польського уряду на освіту біженців щороку становлять 2,2 млрд. євро (0,34 % ВВП Польщі).

Приймаючими державами створено спеціальні перехідні класи безпосередньо у школах чи на базі спеціалізованих навчальних центрів, що надають можливість для інтеграції дітей до іншомовного суспільства. Завдяки використанню інноваційних підходів, зокрема сприянню працевлаштуванню українських громадян на посаді асистента вчителя (Польща) чи дистанційне навчання за підтримки Міністерства освіти України (Латвія, Чехія), надають можливість для розробки та запровадження економічних і прагматичних короткострокових рішень.

У Великобританії місцевим органам влади виділяється 10 500 фунтів стерлінгів в рахунок фінансування прийому біженців на кожному особу з метою надання підтримки та освіти дітей. Оскільки питома вага дітей-біженців у загальній кількості прибулих є достатньо високою, центральними органами державної влади різних приймаючих країн ухвалюється рішення щодо надання фінансової допомоги та підвищення ефективності успішної інтеграції. Саме доступна освіта та соціальні послуги виступають в якості вирішальних критеріїв при обранні держави прибуття біженцями з України. Враховуючи те, що переважна кількість біженців є жінки та діти, доступна дошкільна освіта і догляд

сприятимуть повноцінному розвитку дитини, забезпеченню її добробуту та досягнення успіху у подальшому [32].

Однією з ключових спроб вироблення спільної політики ЄС у сфері міграції, спрямованої на вирішення проблем у досліджуваній сфері, на сьогоднішній день виступає План дій з інтеграції та інклюзії 2021-2027, ухвалений Єврокомісією. Оновлена міграційна програма ЄС включає п'ять основних напрямів діяльності. По-перше, в основі запропонованого пакту – ідея «обов'язкової, але гнучкої солідарності». Мета – домогтися пом'якшення гостроти протиріч між країнами ЄС щодо розподілу мігрантів по державам-членам. При цьому Європейська комісія змушена вирішувати два взаємовиключні завдання: з одного боку, необхідно стимулювати держави-члени ЄС до прояву солідарності, з іншого – створити умови для того, щоб реалізація цієї вимоги мала усвідомлений, добровільний характер, а зазначені умови виконувались найбільш зручним для кожної держави-члена способом.

План Єврокомісії передбачає розселення мігрантів країнами з урахуванням розміру внутрішнього валового продукту та чисельності населення. Держави-члени, які не захочуть приймати на своїй території мігрантів, зможуть виявляти солідарність іншими способами. Серед них – «супровід» видворення того чи іншого мігранта, який не отримав дозволу на перебування в ЄС, а також допомогу країнам першого в'їзду у прийомі та розміщенні мігрантів. По відношенню до держав-членів ЄС, які висловлюють незгоду із солідарною реалізацією програми, можуть бути застосовані відповідні санкції політичного характеру.

Другий напрямок стосується реформування Дублінської системи. В даному випадку йде мова не про принципове оновлення підходів Європейської комісії, а про доповнення та розширення чинних правил. Окрім держави-члена ЄС першого в'їзду, мігранти мають право вимагати необхідну допомогу для оформлення притулку чи захисту у країні, в якій проживають його близькі родичі, вони працювали чи отримували освіту. У той же час, критерій країни першого в'їзду не скасовано, що також може зумовлювати збереження пов'язаних із цим проблем [13].

Третій аспект безпосередньо стосується питання безпеки країн ЄС, що не дивно у зв'язку з дестабілізацією в сусідніх з ними регіонів Близького і Середнього Сходу і Північної Африки, а особливо – в Україні. Особливу увагу спрямовано на заходи прискорення оформлення мігрантів, їх розміщення, проведення санітарної та дактилоскопічної експертизи, а також удосконаленню роботи загальної системи обліку мігрантів «Євродак». На це спрямована і майбутня трансформація Бюро з питань надання притулку у відповідне агентство, що підвищує статус та фінансування цієї структури. Очікується, що нові рішення дозволять спростити та прискорити оформлення дозволів на перебування мігрантів на території держав-членів ЄС та одночасно видворення тих громадян третіх країн, яким такі дозволи не надано.

Четверта група заходів, запропонованих Єврокомісією, поширюється за межі ЄС і спрямована на підписання нових угод з третіми країнами щодо транзиту мігрантів та належного врегулювання процедури реадмісії. Мета – утримувати за допомогою додаткового фінансування та спільних проєктів мігрантів від в'їзду на територію ЄС. Проте, в даному випадку прослідковується ціла низка політичних та ідеологічних суперечностей з третіми країнами, яким планується надати статус кінцевих пунктів розміщення. Яскравим прикладом є суперечки з Туреччиною, яка наражається на гостру критику з боку держав-членів та інститутів ЄС з питань недотримання нею демократичних процедур, оскільки співпраця з міграційних проблем має ключове значення для безпеки ЄС у цілому. Крім того, треті країни, підписавши угоди з ЄС, не мають достатнього ресурсного забезпечення для їх належного виконання, що робить існуючу систему неефективною. Для вирішення цих проблем запропоновано ввести посаду представника ЄС при Європейському прикордонному агентстві, який здійснюватиме посередницькі функції у країнах кінцевого розміщення та транзиту мігрантів.

Дещо менш проблемною з погляду її практичної реалізації виглядає п'ята пропозиція Європейської комісії, хоча й у цій галузі існує багато потенційних «підводних каменів». Пропозиція спрямована на активізацію співпраці з третіми

країнами з метою залучення до ЄС кваліфікованої робочої сили, перспективних науковців та дослідників. Політика «залучення людського капіталу» передбачає також роботу з молоддю та громадянським суспільством інших, перспективних у цьому плані, держав [13].

У зв'язку із вищевикладеним можливо зробити висновок, що питання безпеки та міграції залишається слабким місцем у політиці ЄС протягом тривалого періоду. Після повномасштабного вторгнення Росії в Україну у 2022 році ЄС стикнувся із прибуттям одного із найбільших потоків біженців, що зумовило потребу в перегляді міграційної політики. В оновленому міграційному порядку зберігаються основні «родинні плями», які на більш ранній стадії визначили наявність суттєвих проблем у цій сфері діяльності ЄС. При цьому, пропозиції Європейської комісії, спрямовані на «зміцнення гнучкої солідарності», реформування Дублінської системи, а також на активізацію роботи з країнами результату та транзиту, несуть у собі потенціал колишніх, невирішених протиріч між державами-членами ЄС.

3.3. Перспективні напрями удосконалення антикризової політики ЄС

Держави-учасниці ЄС перебували у стані скасування заходів, пов'язаних із поширенням пандемії коронавірусу, коли Росія розпочала повномасштабне вторгнення проти України, що поставило під загрозу територіальну безпеку всієї Європи. Перш за все, повномасштабне вторгнення Росії в Україну ставить під загрозу територіальну безпеку Європи. Станом на квітень 2024 року підтримка України від ЄС та держав-членів становила приблизно 98 млрд. євро військової, фінансової, гуманітарної та екстреної допомоги. Але, враховуючи те, що припинення військової агресії не передбачається, а Україна страждає від нестачі зброї та боєприпасів, а також невизначений характер подальшої допомоги США, цілком імовірно, що ЄС доведеться мобілізувати значно більше ресурсів у майбутньому [24].

Найактуальнішим завданням є інтеграція оборонної промисловості Європи, яка роздроблена за національними ознаками, надаючи можливість скористатися перевагами синергії Єдиного ринку. Європейська оборонно-промислова стратегія, представлена Європейською комісією у березні 2024 року, визначає достатньо амбітні цілі: виділення 50% бюджету для закупівлі озброєння державами-членами на замовлення для європейської промисловості до 2030 року; закупівля 40% оборонної продукції та обладнання спільно ЄС. Це потребує політичної волі держав-членів, які негативно ставляться до ключової ролі Єврокомісії в оборонній сфері, а також ефективна координація між ЄС та національними органами влади. Це також потребує значних інвестицій у середньостроковій та довгостроковій перспективах [52].

Попит на фінансування оборони зростає, у той час як великі інвестиції потрібні для підтримки «зеленого» та цифрового переходу, а також програм підвищення кваліфікації та перекваліфікації. Усе це на тлі уповільнення світової економіки у 2023 році, частково через війну Росії в Україні, і перспективи лише незначного зростання у 2024 році. У рамках Європейської оборонно-промислової стратегії Єврокомісія запропонувала Європейську програму оборонної промисловості, в межах якої планується сформувати бюджет у 1,5 млрд. євро до 2027 року. У довгостроковій перспективі комісар Тьєррі Бретон запропонував сформувати фонд у 100 млрд. євро для стимулювання співпраці між країнами та компаніями, а оборонної промисловості ЄС в цілому. Франція, за підтримки Польщі та Естонії, виступає за випуск спільного боргу для фінансування оборонних програм ЄС за зразком того, що було зроблено під час пандемії коронавірусу [42].

У нових умовах, зумовлених агресійною війною Росії проти України, розширення ЄС до Західних Балкан, України, Молдови та Грузії розглядається через призму своєрідної відповіді на «виклик історії», а також як геостратегічні інвестиції в мир, безпеку, стабільність і процвітання. У грудні 2023 року Європейська рада офіційно розпочала переговори щодо вступу України та Молдови до ЄС. Крім моральних і геополітичних мотивацій, приєднання багатої

на ресурси України надає великий потенціал для посилення економічної безпеки ЄС. При цьому, розширення також передбачає нові виклики: приєднання України виявиться важким як для воюючої країни, так і для ЄС; на Західних Балканах ще потрібно вирішити багато питань, таких як спадщина війни 1990-х років у колишній Югославії, порушення принципів верховенства права, а також корупція та організована злочинність. Це вимагатиме тривалих та складних переговорів і великих зусиль країн-кандидатів для виконання всіх критеріїв, особливо тих, що стосуються демократії та верховенства права. Також це потребуватиме інституційних реформ і великих фінансових витрат.

Розширення Союзу у перспективі надає можливість для мобілізації приблизно 260 млрд. євро коштів ЄС, у тому числі 186 млрд. євро для України, за умови застосування чинних бюджетних правил та виконання податкового законодавства. З одного боку, Міжнародний валютний фонд вже перевантажений з одного боку через традиційну політику, зокрема сільське господарство та згуртованість, а з іншого – нові пріоритети, наприклад, клімат, цифровий перехід, оборона. Її потрібно було б реструктурувати, щоб прийняти такого великого нового члена та зменшити економічний розрив між нинішніми членами та кандидатами, де ВВП на душу населення за купівельною спроможністю становить від 30% до 50% від середнього показника ЄС. Доведеться зробити важкий вибір у процесі визначення бюджетних та політичних пріоритетів. Більше того, може виникати занепокоєння щодо лобіювання сільськогосподарських підприємств у державах-членах ЄС, таких як Польща, оскільки більш конкурентоспроможний український аграрний сектор їх перевершує, або щодо потенційної конкуренції працівників із бідніших країн.

Перспектива розширення ЄС до 36 держав-членів потребує реформування процесу прийняття рішень у Європейській раді з метою голосування більшою кваліфікованою більшістю та може посилити занепокоєння щодо демократичного представництва, зокрема в Європейському парламенті, де місця розподіляються між державами-членами шляхом дегресивної пропорційності. Загалом, політичні, економічні, бюджетні та соціальні питання, викликані

потенційним розширенням ЄС до 30+ членів, ставлять Союз перед численними викликами [16].

Наступним кроком в удосконаленні антикризової політики ЄС є перехід на відновлювальні джерела енергії, що забезпечить повноцінний «зелений перехід» та підвищення власної енергетичної незалежності. Проте цей крок також загрожує новою залежністю від ланцюжків створення вартості чистих технологій авторитарного Китаю, який досяг лідерських позицій у сонячній, вітровій та акумуляторній енергетиці та обіцяє домінувати на ринку електромобілів.

У той же час США зробило великі кроки, щоб наздогнати промислову політику Китаю. Закон про зниження інфляції, прийнятий у США в серпні 2022 року, пропонує податкові пільги та інші субсидії для товарів, вироблених виключно в Північній Америці, загальний обсяг яких може перевищити один трлн. доларів для виробників чистих технологій. Ця ініціатива стала потужним тривожним дзвінком для ЄС, показавши, що в новому геоекономічному світовому порядку навіть близькі союзники субсидуватимуть свої стратегічні галузі промисловості на шкоду європейським компаніям.

Така масштабна мобілізація ресурсів США та Китаєм виступає в якості величезного виклику для конкурентоспроможності ЄС і, зрештою, для його економічної безпеки і здатності до стійкості. На сьогоднішній день ЄС запропонував рішення, засноване на поєднанні просування своєї промисловості, побудови партнерства та захисті торгівлі, що також є основою Стратегії економічної безпеки блоку, опублікованої Єврокомісією у червні 2023 року [49].

Після першого поштовху реформування промислової політики ЄС у формі Закону «Про чіпси», представленого в 2021 році, на початку 2023 року Єврокомісія внесла на розгляд промисловий план «Зеленої угоди», Закон «Про нульову промисловість» і Закон «Про критичну сировину». Ці пропозиції містять мету до 2030 року досягти показника 40% набору чистих технологій промисловості та виробництва сировини в ЄС. Хоча ЄС вживає заходи для спрощення регуляторного середовища для зеленої промисловості, особливо через план RePowerEU та розглядає Закон «Про нульову чисту промисловість»,

до цього часу незрозуміло, за які кошти їх реалізація буде фінансуватися та який вплив вони матимуть на ринок праці, динаміку робочої сили та соціальну згуртованість. Для такої глобально інтегрованої економіки, як економіка ЄС, розвиток певного ступеня стратегічної автономії є важливим для економічної стійкості Союзу. Вільна торгівля залишається важливою для економічної стійкості ЄС. Тому було б нереалістично намагатися повністю відокремитися від інших країн. Європі бракує глибоких фінансових ринків США, а наявного державного фінансування на рівні ЄС недостатньо для фінансування стратегічних секторів.

Крім геополітичних викликів, ЄС стикається з довгостроковими трансформаціями, такими як зміна клімату та зменшення населення, що зумовлює потребу в управлінні міграційними процесами. За прогнозами експертів до 2040 року половина населення ЄС проживатиме в регіонах, що скорочуються. Населення ЄС віком від 0 до 29 років буде на 24% менше, ніж населення віком від 30 до 59 років. Демографічні зміни вплинуть на ринок праці через скорочення робочої сили та брак кваліфікації, що, може мати серйозний вплив на рівень продуктивності в ЄС. Навантаження на пенсійну систему та системи охорони здоров'я потенційно може посилити економічну нерівність і поставити під сумнів справедливість між поколіннями.

Через призму міграції демографічні зміни сприяють подальшій політизації. Радикальні правопопулістські партії вже використали це питання для формування імміграційних дискурсів. Сплеск націоналістичних політичних сил у Європі часто пояснюють зростанням імміграції та її проявом в суспільстві. Зі старінням населення та зміною сімейних інститутів зростає попит на послуги догляду, а міграція переважно постає в якості способу вирішення такої проблеми. Приймаючи до уваги демографічну ситуацію в ЄС, існує потреба в пошуку компромісу між зростанням міграції та забезпеченням достатньої робочої сили з необхідними навичками [24].

До того ж, ЄС все частіше стикається з дезінформаційними кампаніями. Штучний інтелект також має мультиплікаційний ефект щодо дезінформації та

маніпуляцій через створення фейкових новин, глибоких фейків та маніпулювання соціальними медіа за допомогою алгоритмів та мікротаргетування, з подальшим впливом на демократії. Пандемія та війна в Україні показали, що дезінформація може бути використана для поляризації громадської думки та послаблення легітимності рішень, прийнятих для вирішення криз. Штучний інтелект також використовується для посилення опору таким політикам ЄС, як «Зелена угода» або міграційна політика, а також для підриву демократичних процесів, виступаючи в якості інструмента в операціях з іноземного втручання [33].

Пандемія коронавірусу та пермакриза загалом мали багатогранний вплив на ЄС та його країни-члени. Наслідки, виклики та необхідні відповіді відрізнялися; сприйняття подій суспільством також було різним. Згідно з дослідженням у дев'яти країнах ЄС, Іспанія була країною-членом, де пандемія коронавірусу мала найсильніший вплив, враховуючи те, що вона змінила те, як 34% іспанців дивляться на майбутнє, порівняно з лише 8% серед данців та естонців. Імміграція вплинула на 31% німців і 9% поляків. Вторгнення Росії в Україну змінило світогляд 31% поляків і 6% іспанців. Дослідження також показує, що люди, яких хвилює клімат, як правило, старші та краще освічені, ніж люди, яких хвилює економічна криза. Отже, потреби європейських громадян та їхні очікування щодо ЄС відрізняються між країнами та соціальними категоріями. Це впливає на підтримку громадськістю рішень, прийнятих на рівні ЄС, і пріоритетів, які будуть ухвалені в майбутньому [34, с. 5].

Антикризові стратегії та програми антикризового управління ЄС забезпечують стабільне функціонування економіки та зниження рівня негативного впливу кризових явищ і процесів як на окремі держави, так і регіональне об'єднання в цілому. З цією метою в ЄС прийнято та реалізується ціла низка програмних документів, які застосовуються як окремо в економічній або соціальній сферах, так і на рівні ЄС в цілому. Вони охоплюють різноманітні стратегії та заходи, у тому числі фінансову допомогу та підтримку бізнесу. Реалізація усіх передбачених заходів надає можливість не лише для ефективного

функціонування економічної системи держави, але й зниження рівня безробіття та захисту вразливих верств населення.

У зв'язку із вищевикладеним можливо зробити висновок, що через чотири роки після спалаху коронавірусу, постпандемічний ЄС лише частково оговтався від кризи охорони здоров'я. Проте, ЄС все ще стикається з багатьма викликами, які були зумовлені цією подією, та ускладнені війною. З метою подолання постійної кризи, підготовки до майбутніх потрясінь і забезпечення власної стійкості, ЄС необхідно розробити більш стратегічну та комплексну політику, яка б належним чином оцінювала вплив рішень у багатьох сферах, і озброїлася більш ефективним і демократичним, доступним механізмом ухвалення рішень. Це має передбачати збільшення інвестицій у соціальну політику для зменшення нерівності. Завдяки розробці критеріїв добробуту ЄС громадянами, політики отримують своєрідний план дій, а також доступний, прозорий метод визначення, обговорення та реагування на складні компроміси на основі чіткого набору спільно узгоджених цілей. Враховуючи геополітичне та гео економічне середовище, економічна безпека повинна бути включена до політичного мислення в усіх установах, а також інтегруватися до процесів вироблення політики на рівні ЄС, фактично займаючи пріоритетне місце для керівних інституцій.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження можливо сформулювати наступні висновки.

Кризовими явищами у міжнародних відносинах виступає виникнення раптових та значимих ситуацій у відносинах між двома чи більше державами, що супроводжується загроз для інтересів та цінностей суб'єктів, внаслідок чого існує потреба у прийнятті оперативних рішень, зайняття найбільш ефективних позицій, з метою недопущення поглиблення конфлікту чи його переходу в стан війни. Будь-які кризові процеси можуть призвести до дестабілізації відносин на глобальному рівні не залежно від того, належать вони до категорії односторонніх чи двосторонніх, розгортаються на національному, зовнішньому чи транскордонному рівні.

На сьогоднішній день в ЄС простежується існування полікризи, що зумовлено великою кількістю викликів і загроз для подальшого існування європейського проекту в цілому. Будь-які кризи послаблюють ЄС та негативно впливають на окремі держави-члени, впливаючи на успішність євроінтеграційних процесів. У подальшому, за умови відсутності ефективних заходів протидії негативному впливу та усунення загроз, існують ризики поглиблення полікризи та дезінтеграції. Отже, в умовах розгортання кризових процесів на території Європи саме ЄС має забезпечити об'єднання спільних зусиль держав-членів, проявити власну роль лідера та наднаціональної інституції, а також прийняти на себе найбільший обсяг відповідальності за вирішення існуючих проблем.

Більшість європейських країн у кризових умовах виявилися неспроможними до самостійного подолання наслідків рецесії, що свідчить про існування залежності від більш розвинених держав, зокрема Франції та Німеччини, внаслідок чого постало питання щодо ефективності європейських механізмів. При цьому, такі обставини вимагають пошуку альтернативи та кардинального реформування ЄС, враховуючи вимоги сьогодення, що зумовлено

прагненням до вдосконалення і подальшого розвитку досліджуваного наддержавного об'єднання.

Основною проблемою, що призвела до розбіжностей у рамках ЄС, стала міграційна криза, яка спричинила злиття кількох потоків – легальної, нелегальної міграції, економічної та гуманітарної, а також біженців. Незважаючи на те, що міграційні потоки йшли в основному в більш розвинені держави ЄС, вони зачепили й нових країн-членів переважно як транзитних, а не приймаючих, що було пов'язано з менш сприятливими умовами на ринку праці та небажанням приймати мусульман-мігрантів, які переважають у складі міграційної хвилі, з відстоюванням своїх інтересів, а не загальноєвропейського принципу солідарності. Міграція в країнах ЄС впливатиме і надалі на політику євроінтеграції та зробить її більш вибірковою, а поглиблення інтеграційних процесів торкнеться переважно країн Єврозони.

Повномасштабне вторгнення проти України зумовило виникнення нових безпекових викликів для країн ЄС. Не зважаючи на те, що фактично російська агресія на території Європи триває з 1990-х років, підтвердженням чого є Придністров'я, Грузія, Схід України та анексія Криму, проте лише у 2022 році світові політичні лідери почали усвідомлювати реальність таких загроз. Це зумовило розроблення нових стратегічних положень, якими визначено пріоритетне місце України у політиці ЄС, а також необхідність посилення впливу в пострадянських країнах, в яких спостерігається значний російський вплив, зокрема Вірменії, Грузії та Молдови.

Антикризові стратегії та програми антикризового управління ЄС забезпечують стабільне функціонування економіки та зниження рівня негативного впливу кризових явищ і процесів як на окремі держави, так і регіональне об'єднання в цілому. З цією метою в ЄС прийнято та реалізується ціла низка програмних документів, які застосовуються як окремо в економічній або соціальній сферах, так і на рівні ЄС в цілому. Вони охоплюють різноманітні стратегії та заходи, у тому числі фінансову допомогу та підтримку бізнесу. Реалізація усіх передбачених заходів надає можливість не лише для ефективного

функціонування економічної системи держави, але й зниження рівня безробіття та захисту вразливих верств населення.

Питання безпеки та міграції залишається слабким місцем у політиці ЄС протягом тривалого періоду. Після повномасштабного вторгнення Росії в Україну у 2022 році ЄС стикнувся із прибуттям одного із найбільших потоків біженців, що зумовило потребу в перегляді міграційної політики. В оновленому міграційному порядку зберігаються основні «родинні плями», які на більш ранній стадії визначили наявність суттєвих проблем у цій сфері діяльності ЄС. При цьому, пропозиції Європейської комісії, спрямовані на «зміцнення гнучкої солідарності», реформування Дублінської системи, а також на активізацію роботи з країнами результату та транзиту, несуть у собі потенціал колишніх, невирішених протиріч між державами-членами ЄС.

Через чотири роки після спалаху коронавірусу, постпандемічний ЄС лише частково оговтався від кризи охорони здоров'я. Проте, ЄС все ще стикається з багатьма викликами, які були зумовлені цією подією, та ускладнені війною. З метою подолання постійної кризи, підготовки до майбутніх потрясінь і забезпечення власної стійкості, ЄС необхідно розробити більш стратегічну та комплексну політику, яка б належним чином оцінювала вплив рішень у багатьох сферах, і озброїтися більш ефективним і демократичним, доступним механізмом ухвалення рішень. Враховуючи геополітичне та гео економічне середовище, економічна безпека повинна бути включена до політичного мислення в усіх установах, а також інтегруватися до процесів вироблення політики на рівні ЄС, фактично займаючи пріоритетне місце для керівних інституцій.